

ВИДАВНИЦТВО  
**РАНОК**

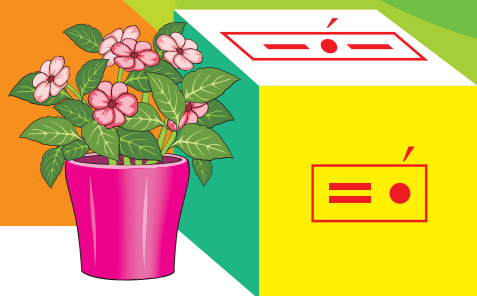
Лариса Тимченко  
Ірина Цєпова

**2**  
КЛАС

ЧАСТИНА  
**1**

інтернет  
**i**  
підтримка

# УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ





Державний  
Прапор  
України



Державний  
Герб України

## Державний Гімн України

Слова Павла Чубинського  
Музика Михайла Вербицького

Ще не вмерла України і слава, і воля,  
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.  
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.  
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,  
І покажем, що ми, браття, козацького роду.



Лариса Тимченко  
Ірина Цєпова

# УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 2 класу  
закладів загальної середньої освіти  
(у 2-х частинах)

## Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України



Харків  
Видавництво «Ранок»  
2019

УДК 811.161.2:028.1(075.2)  
Т41

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України**  
(наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2019 № 407)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник створено відповідно до Типової освітньої програми,  
розробленої під керівництвом О. Я. Савченко

Ілюстрації художниці *Н. В. Кридченко*

**Тимченко Л. І.**

Т41 Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. / Лариса Тимченко, Ірина Цєпова. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 96 с. : іл.

ISBN 978-617-09-5206-6

**УДК 811.161.2:028.1(075.2)**



**Інтернет-підтримка**

Електронні матеріали до підручника  
розміщено на сайті  
[interactive.ranok.com.ua](http://interactive.ranok.com.ua)

ISBN 978-617-09-5200-4  
ISBN 978-617-09-5206-6 (Ч. 1)

© Тимченко Л. І., Цєпова І. В., 2019  
© Кридченко Н. В., ілюстрації, 2019  
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2019



## ЗМІСТ

### РОЗДІЛ 1. Повторюємо те, чого навчилися в 1 класі

|                                                           |    |
|-----------------------------------------------------------|----|
| Мандруємо теренами нашої країни.....                      | 6  |
| Навчаємося читати з правильною інтонацією та паузами..... | 14 |

### РОЗДІЛ 2. Мова і мовлення

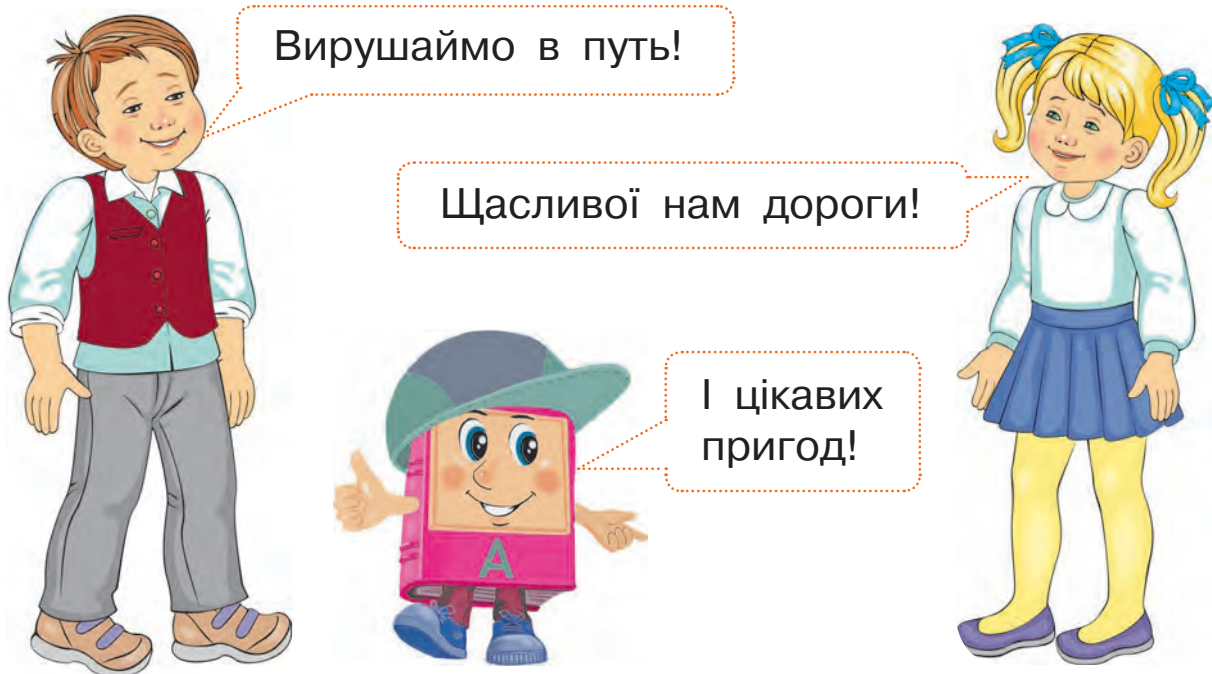
|                                                     |    |
|-----------------------------------------------------|----|
| <b>Дізнаємося більше про свою країну</b>            |    |
| Для чого людям потрібна мова? .....                 | 17 |
| <b>Казок країна чарівна</b>                         |    |
| Навчаємося розрізняти усне і писемне мовлення.....  | 21 |
| <b>Читаємо за особами й розігруємо діалоги</b>      |    |
| Яке мовлення називають діалогом?.....               | 23 |
| Оволодіваємо технікою мовлення.....                 | 28 |
| Як жести та міміка допомагають нашому мовленню..... | 31 |
| Чи вміємо ми спілкуватися ввічливо .....            | 33 |
| <b>Добре слово дорожче багатства</b>                |    |
| Навчаємося вітатися і прощатися .....               | 35 |
| Звертаємося з проханням, дякуємо .....              | 38 |
| Навчаємося вибачати і вибачатися .....              | 39 |

### РОЗДІЛ 3. Досліджуємо звуко-буквений склад слів

|                                                                  |    |
|------------------------------------------------------------------|----|
| <b>Звуки навколо нас</b>                                         |    |
| Із чого складаються слова.....                                   | 41 |
| Правильно вимовляємо звуки в словах.....                         | 45 |
| <b>Читаємо дитячі українські журнали</b>                         |    |
| Чи вміємо ми користуватися алфавітом.....                        | 52 |
| Голосні звуки і букви, що їх позначають .....                    | 54 |
| Коли букви я, ю, є позначають два звуки .....                    | 58 |
| Поділяємо слова на склади. Переносимо слова з рядка в рядок..... | 65 |
| <b>Новорічні казки</b>                                           |    |
| Визначаємо наголошені й ненаголошені склади і звуки .....        | 68 |
| Приголосні звуки і букви, що їх позначають.                      |    |
| Дзвінкі й глухі приголосні звуки .....                           | 74 |
| Тверді й м'які приголосні звуки.                                 |    |
| Позначаємо м'якість приголосних на письмі.....                   | 78 |
| Позначаємо подовжені м'які приголосні звуки на письмі.....       | 83 |
| Позначаємо на письмі звук [й] .....                              | 85 |
| <b>Без сім'ї і свого роду — немає нації, народу</b>              |    |
| Вчимося писати слова з апострофом.....                           | 90 |

## Вітаємо вас, наші маленькі друзі!

Ви вже багато знаєте, умієте читати і писати. Але на вас чекає новий шлях у Країну Знань. Підручник-співрозмовник розкриє перед вами інші таємниці української мови. Ознайомить із цікавими творами, навчить думати, співпрацювати, висловлювати свої думки і прислухатися до думок інших. Разом із вами Країною Знань будуть мандрувати Оленка і Петрик. А ще порадник і вірний помічник — Дивослово.



### Умовні позначення



— послухай



— прочитай



— розкажи



— спиши



— робота в парі або в групі



### Крилата школа

На світанку вулицею міста,  
Де шумлять про зиму явори,  
З рюкзаками, як парашутисти,  
Поспішають юні школярі.

Наша рідна школа біля гаю  
Схожа на літак-аероплан.  
Цей літак щоранку вирушає  
До Країни творчості і знань.

Опадає з кленів жовте листя  
На кущі калини, мій рюкзак.  
Осінь у червоному намисті  
Проводжає літо на літак.

*Анатолій Качан*



# РОЗДІЛ 1. Повторюємо те, чого навчилися в 1 класі

## Мандруємо теренами нашої країни



- 1** У перші дні занять Оленка і Петрик поділилися з однокласниками й однокласницями своїми враженнями від літніх канікул. Прочитай розповідь Оленки.

Улітку разом із батьками я відпочивала на Тернопільщині. Кажуть, це один із найбільших у світі «печерних» районів. Печер тут багато.

Ми відвідали найвідомішу з них — Кришталеву. Таке навіть уявити неможливо! Це справжня казка!.. Стіни схожі на великий квітник. Тут із гіпсу природа «виросла» розкішні троянди, ніжні лілеї, тендітні дзвіночки... А ще Кришталева печера славиться своїми дивовижними «скульптурами» тварин. Їх утворили підземні води. Тут є «зуби дракона», «голова буйвола», «змія», «дельфін», «сова», «слон» тощо... Цілісінький підземний зоопарк! А величезні бурульки нагадують казкових героїв.

Описати це підземне царство дуже складно. Тож я зробила багато світлин. Розглянь деякі з них.



- Де влітку відпочивала Оленка?
- Чим славиться Тернопільщина?
- Як називається печера, у якій побувала дівчинка?
- Знайди в розповіді Оленки опис печери. Прочитай його.
- Розглянь світлини. А що тобі нагадують ці витвори природи?

1. Спиши перше речення з розповіді Оленки. Підкресли в цьому реченні слово, у якому звуків менше, ніж букв. Поясни, чому так буває.

2. Випиши з тексту назви тварин в один стовпчик, а назви квітів — в інший. Запиши, на які питання відповідають слова кожного зі стовпчиків.



**2** Прочитай розповідь Петрика.

Улітку батьки спочатку відвезли мене в село до прабабусі. Там я потоваришував із сусідськими хлопцями та дівчатами. Разом ми ходили на річку, плавали, пірнали, будували греблі з піску...



Через місяць удома на мене чекав справжній сюрприз! Мандрівка на байдарках по Сіверському Дінцю!

Розкажу вам найцікавіше. Я допомагав збирати байдарки. Гребти мені не дозволяли: кажуть, малий ще. Яюсь, коли мама веслувала, з-під човна вискочила качка. Я дуже злякався, ледь не перекинув байдарку.

Наступний день видався похмурим. А коли визирнуло сонечко, уздовж берега на каміння повиповзали черепахи. А ще ми знайшли гриб, завбільшки як дві мої голови. Виявилося, що цей їстівний гриб називається головач. Грибна юшка була дуже смачною.



Отакі в мене були канікули. Намети, байдарки, ліс, річка — це щось неймовірне!

- Як провів свої літні канікули Петрик?
- Що найбільше сподобалося хлопчику?
- Знайди в тексті розповідь Петрика про мандрівку по Сіверському Дінцю. Прочитай її.
- Розглянь світлини. Про що ще тобі хотілося б дізнатися у хлопчика?
- Запиши запитання, які тобі хотілося б поставити Петрику.

1. У першому реченні розповіді Петрика знайди слово, що відповідає такій звуковій схемі:  $[- \cdot | = - \cdot]$ . Запиши ще декілька слів, які мають такий звуковий склад.
2. Випиши з тексту п'ять слів, що відповідають на питання *що робили?*. Що називають ці слова?
3. Знайди в тексті речення, які хлопчик вимовив із піднесенням, радістю. Прочитай їх, дотримуючись цієї інтонації.





### 3 Послухай ще одну розповідь.



Одного разу на канікулах, значить, ми з товаришем пішли на футбол. Вирішили подивитися, як грають шкільні команди. А там... Народу... Вільних місць немає. Розумієте? Ми — на дерево. Спочатку, значить, наші наступають, розумієте... Ну, а потім... Де м'яч? Загубили. Раптом щось хресь!.. Ой-ой-ой! Не поталанило... От вам і футбол. Прикол!..

Чи все тобі зрозуміло з розповіді хлопчика? Що саме вдалося зрозуміти? А що — ні. Як ти вважаєш, чому?

Знайди в тексті слова, які часто повторюються. Поміркуй, чи допомагають ці слова розповідати, чи тільки засмічують мову.



Якщо слова **значить, розумієте, ну, прикол** тощо використовуються в мові надто часто й без потреби, вони засмічують наше мовлення.

### 4 Прочитай текст.



Щоб вільно, невимушено, красиво говорити, треба навчатися. Вивчати закони мови, учити напам'ять загадки, скоромовки, прислів'я і приказки. Це збагачує мову. Вчити вірші. Це розвиває пам'ять. І тоді, послухавши вас, скажуть: «Яка красива, співуча, виразна українська мова!»

*За Аллою Коваль*

Випиши з тексту слова, у яких є звук [й]. Чи однаково він позначений на письмі? Поясни чому. Від чого це залежить?





- 5** Розкажи про свої літні канікули. Послухай розповіді однокласників і однокласниць.

З'ясуй, чия мова звучала красиво, вільно й невимушено. Кого було цікаво слухати?



- 6** Оцініть розповіді одне одного, враховуючи таке:

- Чи було зрозуміло, про що розповідав/розповідала учень/учениця?
- Чи цікаво було слухати розповідь?
- Чи використовувалися в мовленні слова, що засмічують мову?

Які труднощі виникли у вас під час розповіді? Чи зможете записати свою розповідь без помилок? Чого ще потрібно навчитися? Зробіть висновок.



- 7** Прочитай текст.

У кожної людини є Батьківщина. Це країна, де вона народилася й живе. Твоя Батьківщина — Україна. Це велика європейська держава. Вона розташована в центрі Європи. В Україні живуть прекрасні, працьовиті люди. Окрім українців, тут мешкає багато людей інших національностей.







Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України. Державною мовою в Україні є українська мова.

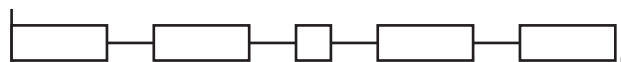
Україна славиться багатою історією, щедрою природою, неозорими степами і родючими полями. Є в нас і повноводні річки, й безкраї ліси, й високі гори. Найбільша річка України — Дніпро. Вона тече з півночі нашої країни на південь і впадає в Чорне море. Захід нашої Батьківщини прикрашають казкові гори Карпати. У кожній області України є місця, які вражають, захоплюють і назавжди залишаються в пам'яті людей, які там побували.



- Де розташована Україна?
- Які державні символи має наша країна?
- Чим славиться Україна?
- Яка річка є найбільшою в Україні?
- Як називаються гори на заході нашої країни?
- У якій області України мешкаєш ти?
- Що ще ти знаєш про свою Батьківщину? Розкажи, чим славиться твоя область.



1. Поясни, чому в тексті деякі слова записані з великої букви.
2. Спиши перших три речення. Вертикальною лінією поділи слова першого речення на склади.
3. У першій частині тексту знайди речення, побудоване за такою схемою. Запиши його.



Склади ще одне речення, яке б відповідало цій схемі.





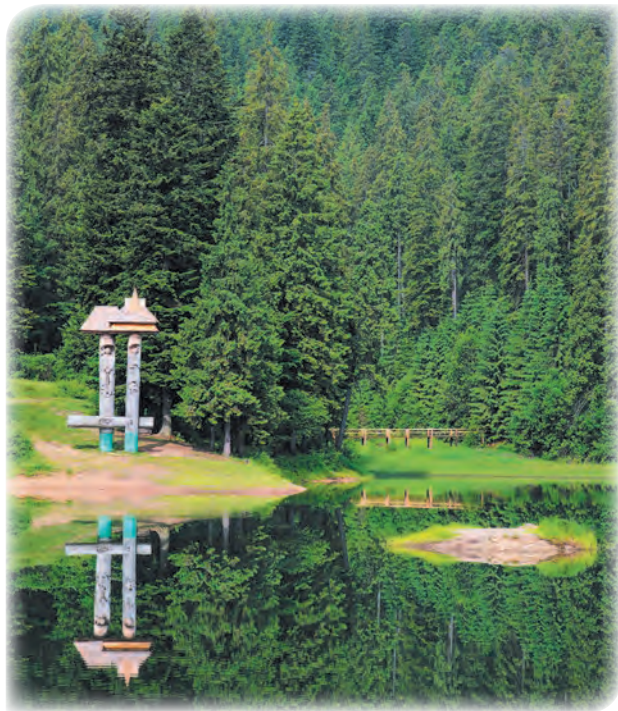
**8** Послухай текст, а потім прочитай його самостійно.

### Озеро, яке ніколи не виходить з берегів

Коли довго йдуть сильні дощі, річки й озера можуть вийти з берегів і затопити все навкруги. Карпатське озеро Синевир ніколи не виходить зі своїх берегів — ні за бурхливих паводків, ні у час танення гірських снігів. Уся зайва вода підземними ходами потрапляє в річку Тересбля.

У Синевирі віддзеркалюється вся врода Карпат. Вода в озері така прозора, що видно мальків. Вони підпливають до самого берега в пошуках хлібних крихточок та інших подарунків від туристів.

За легендою\*, озеро отримало свою назву на честь доньки графа на ім'я Синь і бідного чабана Вира, які покохали одне одного з першого погляду. Граф, дізнавшись про їхнє кохання, розгнівався і наказав стратити хлопця. Графські слуги підстерегли чабана і скинули на нього кам'яну брилу зі скелі. Дізнавшись про це, Синь прибігла до місця, де не стало коханого. Дівчина охопила руками камінь і заплакала. І стільки сліз пролила бідолашна, що на тому місці виникло озеро. А камінь і досі видніється островом посеред нього. На березі Синевиру височіють дві дерев'яні статуї: Синь і Вир — символи кохання.



\* *Легенда* — народне сказання або оповідання про якісь події чи життя людей, оповите казковістю, фантастикою.

- Де розташоване озеро Синевир?
- Чому воно не виходить із берегів?
- Яка вода в озері?
- Знайди в тексті легенду про озеро Синевир. Прочитай її.



1. Випиши з тексту по три слова у відповідні стовпчики.

| Звуків більше,<br>ніж букв | Букв більше,<br>ніж звуків | Кількість звуків і букв<br>збігається |
|----------------------------|----------------------------|---------------------------------------|
| ...                        | ...                        | ...                                   |

Порівняй свою роботу з роботами однокласників і однокласниць. Чи все у вас збігається? Як ти вважаєш, чому? З'ясуйте, чи всі виконали завдання правильно.

2. До поданих слів добери такі, що відрізняються першим звуком. Пари слів запиши.

дні — ...

річка — ...

вода — ...

холод — ...

тиша — ...

чабан — ...

3. Знайди в тексті легенди речення, яке побудоване за такою схемою. Спиши його.



Ось і згадали, чого навчилися в 1 класі: про звуки, слова, речення.

Хотілося б ще навчитися краще читати.



Ти задоволений/задоволена тим, що вдалося повторити? А тим, як читаєш? Хочеш навчитися читати з правильною інтонацією та паузами?

## Навчаємося читати з правильною інтонацією та паузами



- 1 Прочитай прислів'я, зупиняючись на місці знака /.

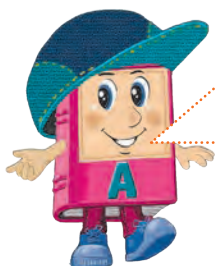
У чужій / сторонці не так світить і сонце.

У чужій сторонці / не так світить і сонце.

У чужій / сторонці не так / світить і сонце.

У чужій сторонці / не так світить / і сонце.

Де, по-твоєму, знак / розташовано в потрібному місці?  
Поясни чому.



Щоб зміст речення був зрозумілим, під час читання в потрібному місці роблять невеличкі зупинки — **паузи**. Їх позначено знаком /. У реченні є **ключові слова** — слова, найважливіші для розуміння його змісту. Їх вимовляють з більшою силою — виділяють голосом.



Спиши прислів'я. Знайди в ньому слова, які треба виділити голосом. Постав над ними знак наголосу.



- 2 Прочитай текст з правильною інтонацією: на місці знака / роби паузи. Голосом виділяй ключові слова: їх подано напівжирним шрифтом.

### Гончарна столиця України

Невелике село **Опішня** / **розташувалось** далеко від головних доріг, / на березі річки **Ворскла** / у **Полтавській** області. / Воно **схоже** / на будь-яке **інше** / українське **село**, / але водночас є **неповторним**. / Тут споконвіку живуть **гончарі** / і творять історію **унікального**, / **найдревнішого** народного мистецтва / — **гончарства**.

У цьому невеличкому **селі** / є Національний музей-заповідник **українського гончарства**. / Народна **фантазія** / породила **найнесподіваніші** й **найоригінальніші**





витвори. / **Здається**, / їх тут **безліч** / — **статуеток**, / **кольорових тарілок**, / **гличиків**, / **куманців**, / **цікавих іграшок**, / **дивовижних істот...**

**Опішню** / **вважають** гончарною столицею України.

- Про що розповідається в тексті?
- Де розташована гончарна столиця України?
- Чим славиться звичайне українське село Опішня?
- Які витвори виготовляють опішнянські гончарі?
- Розглянь світлини. Розкажи, що ти на них бачиш.



- 3** Підготуйтеся до виразного читання вірша. Знайдіть місця пауз, визначте ключові слова. Вивчіть напам'ять.

Струмок серед гаю, як стрічечка.  
На квітці метелик, мов свічечка.  
Хвилюють, малюють, квітують поля —  
Добридень тобі, Україно моя!

*Павло Тичина*

Прочитайте вірш одне одному. Робіть паузи там, де ви їх позначили, і виділяйте голосом ключові слова.





- 4 Прочитай виразно. Поясни, чому на те саме запитання хлопчик відповів по-різному.



— **Ти** / в суботу в кіно **ходив?** /  
— **Ні**, / ти мене з кимось **переплутала**.

— Ти в **суботу** / в кіно **ходив?**  
— **Ні**, / у **неділю**.

— Ти в суботу **в кіно** ходив?  
— **Ні**, ми з батьками **в ліс** їздили.

— Ти в суботу в кіно **ходив?**  
— **Ні, ніколи** було.



- 5 Прочитай прислів'я. Що їх об'єднує? Розкажи, як ти розумієш кожне з них.

1. Вчитися ніколи не пізно. 2. За одного вченого дають десять невчених. 3. Наука в ліс не веде, а з лісу виводить. 4. Вчення в щасті украшає, а в нещасті утішає.



1. Визначте в прислів'ях місця пауз і ключові слова. Прочитайте їх виразно одне одному. Порівняйте свою роботу з роботами інших учнів/учениць класу. Якщо є розбіжності, з'ясуйте, у кого правильно.
2. Спиши два прислів'я, які тобі найбільше сподобалися. Познач у них паузи і ключові слова.



## РОЗДІЛ 2. Мова і мовлення

### Дізнаємося більше про свою країну

Для чого людям потрібна мова?

- 1 Підготуйся читати текст з правильною інтонацією та паузами. Прочитай.



#### Київ

Столиця нашої країни — місто Київ. Це одне з найстаріших міст світу. **Історія** Києва нараховує близько 1536 років. Збереглася легенда про те, що жили колись на нашій землі три брати — Кий, Щек і Хорив. І була в них сестра Либідь. На високому березі Дніпра заснували вони місто. І назвали його Київ — на честь старшого брата.

За багато століть на місто неодноразово здійснювалися ворожі напади. Але мешканці Києва мужньо боролися проти ворогів.

У наш час Київ з кожним роком стає кращим: з'являються нові будинки, бульвари і проспекти, сади і парки. У Києві вперше в Україні була побудована підземна залізниця — метро. Київ одне з найзеленіших міст світу. Його ще називають містом каштанів. Так багато їх у місті! Тому не випадково квітка каштана стала символом нашої столиці.



У давнину всі важливі події, що тоді відбувалися, записували у книгу — рік за роком упродовж багатьох літ. Тому й назвали цю книгу **літописом**.

- Коли була заснована столиця нашої країни?
- Чому місто має таку назву?
- Що є символом Києва? Поясни чому.

Перекажи легенду про заснування нашої столиці. Чи вдалося б тобі дізнатися про неї, якби не мова?

1. Побудуй звукову схему до виділеного в тексті слова. Визнач, чого більше в слові: звуків чи букв. Поясни чому.
2. Випиши з тексту по три слова у відповідні стовпчики.

| Звуків більше,<br>ніж букв | Букв більше,<br>ніж звуків | Кількість звуків і букв<br>збігається |
|----------------------------|----------------------------|---------------------------------------|
| ...                        | ...                        | ...                                   |

2 Прочитай текст.

### Рослинні символи українців

Кожна країна має свої рослинні символи. Це ті рослини, які найбільше любить і поважає народ. В одних країнах їх більше, в інших — менше. За назвою символу можна дізнатися, про яку країну йдеться. Наприклад, символ Канади — кленовий листок, а символом Нідерландів є тюльпан.

Наша країна також має свої рослинні символи. Це — верба, калина, барвінок, чорнобривці.





Здавна наш народ шанує вербу. «Без верби і калини нема України»,— говориться в народному прислів'ї. Вербю своїм корінням укріплює береги, очищає воду. Неділя за тиждень перед Великоднем називається Вербною. Тоді люди святять вербу. В багатьох селах України саджали гілочки свяченої верби. Така верба вважалася особливо цілющою.

Українці завжди любили красуню калину. Кущ калини ріс біля кожної хати. Дівчата вишивали калину на сорочках, вплітали її у віночок. Із гілочки калини батько робив сину дудочку, а слабеньким дівчаткам-немовлятам клали гілочку калини в колиску.



- Як ти розумієш вислів «рослинний символ»?
- Назви рослинні символи нашої країни.
- За що українці шанують вербу?
- За що люблять красуню калину?



**3** Прочитай прислів'я. Поясни, як ти його розумієш. Чи можна це зробити без мови?

Без Батьківщини немає людини.

Спиши прислів'я.

**4** Прочитай телефонну розмову.

— Добрий день, Даринко!

— Привіт, Мар'яно!

— Я телефонувала, але твій мобільний був поза зоною.

— Ми з батьками зараз мандруємо Карпатами. Можливо, коли ти телефонувала, не було покриття.

— Ти задоволена подорожжю?



— Ще б пак! Тут така краса! Гори, полонини, озера! Повернемося додому — зберу друзів і все розкажу, покажу світлини. Ми багато їх зробили.

— Добре, не буду тебе відволікати. Побачимося.

— На все добре. До зустрічі!

Чи змогли б подружки спілкуватися, якби не мова?

Розподіліть ролі й розіграйте розмову перед класом.



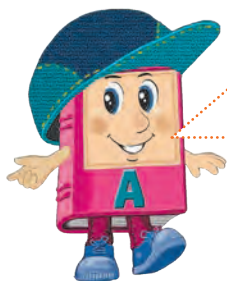
### 5 Розглянь малюнки.



Розкажи, у яких ще випадках людям не обійтися без мови. Доведи свою думку.

Уяви собі, що мова щезла й люди не можуть спілкуватися між собою. Що на них може чекати?

Отже, для чого людям потрібна мова?

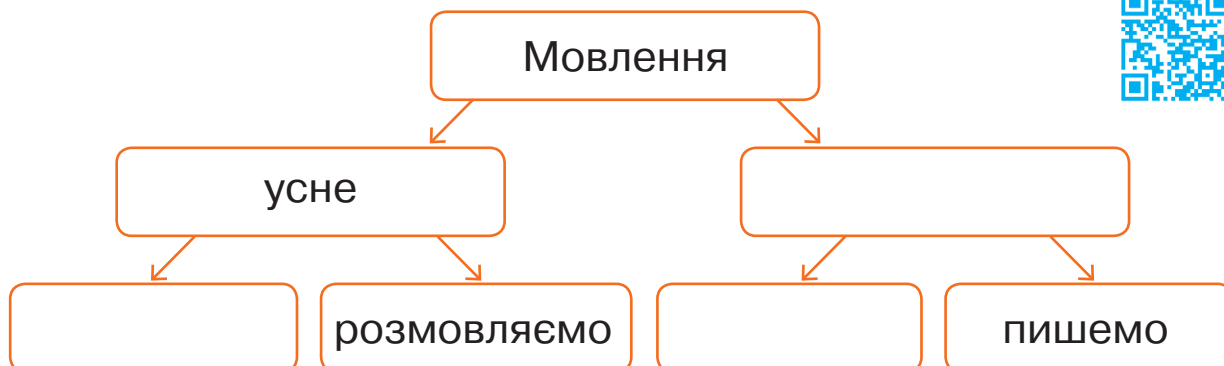


Спілкування відіграє важливу роль у житті людини. Люди діляться одне з одним думками, почуттями, бажаннями. Завдяки мові людина може навчатися, пізнавати навколишній світ — читати книги, газети, журнали тощо.

## Казок країна чарівна

### Навчаємося розрізняти усне і писемне мовлення

- 1 Перемалюй схему в зошит. Доповни її. Розкажи за схемою, яким буває мовлення.



- 2 Визнач, де наведено приклад писемного мовлення, а де записане усне мовлення.

- Ти був сьогодні в зубного лікаря?
- Був.
- Ну й що? Зуб більше не болять?
- Не знаю. Лікар залишив його в себе.

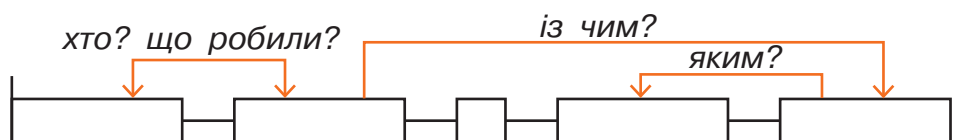
*Зі збірки «Шкільні усмішки».*

*Зібрав й упорядкував Петро Гальченко*

Затишно було на ставку. На тиху воду падало по-жовкле листя.

Тишу порушувало тужливе курликання журавлів. Птахи прощалися з рідним краєм. Холодний вітер гнав ключі журавлів у теплі краї.

- З прикладу писемного мовлення випиши речення, яке відповідає такій схемі:



### 3 Розглянь малюнки.



На яких малюнках зображені діти говорять і слухають, а на яких читають і пишуть?



Мовлення людей буває усним і писемним. Коли люди говорять і слухають — це усне мовлення. Коли ж пишуть і читають — це писемне мовлення.



## Читаємо за особами й розігруємо діалоги

### Яке мовлення називають діалогом?

- 1 Прочитай уривок із твору «Сонце серед ночі». Чи знаєш ти, хто його автор?

Біля школи вже зібралися учні.

Вони скупчилися перед ґанком, попідбирали хвости (в кого такі були) й чекали появи директора.

Що й казати, завжди якось лячно починати в житті щось нове.

А якщо ти взагалі боягуз, то й поготів\*.

Жив ти біля маминої спідниці, за все відповідала мама, оберігала тебе від усіх небезпек, тривог і неприємностей, а ти тільки їв, спав і розважався.

І от раптом мама лишилася десь за парканом, а ти сам-один вперше йдеш у ще не знаний, сповнений несподіванок світ. Ноги в тебе підгинаються і тремтять. У роті сохне, у грудях пече, а в животі тенькає і холоне.



Кося Вухань стояв поряд з Кольком Колючкою і так голосно цокотів зубами, що Колько раптом повернувся і злякано спитав:

— Ой, що це?

— З-зуби, — затинаючись, чесно признався зайчик.

— Боїшся його? — спитав Колько.

— Б-боюсь, — признався Кося.

— І я боюсь, — сказав Колько. — Давай разом боятися.

\* *Поготів* — тим більше.



— Давай!

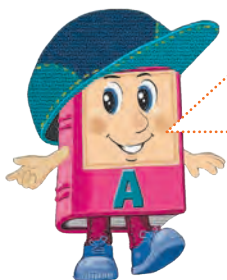
І такий він раптом став дорогий, цей їжачок Колько, що Кося обняв би його зараз (якби не оті колючки!)

«От із ким я дружитиму!» — одразу вирішив він. І йому стало трохи легше.

Нарешті на ґанок вийшов директор Бурмило Михайлович Ведмідь. За ним вчителі — пантера, жирафа, лисиця, слон, мавпа і бегемот.

- Де й коли відбувалася описана в уривку подія?
- Як звали героїв казки?
- Якими були Кося Вухань і Колько Колючка?
- Хто був директором школи? Хто — учителями?
- Якби не мова, чи змогли б познайомитися герої твору Всеволода Нестайка? А поспілкуватися змогли б?

1. Знайди в тексті приклад усного мовлення. Хто з ким розмовляє? Як про це вдалося дізнатися?



Розмову між двома або кількома особами називають **діалогом**. Діалог складається з **реплік**. Це слова, якими обмінюються співрозмовники.

Репліку можуть супроводжувати слова автора, якщо не зрозуміло, кому вона належить.

2. Підготуйся читати діалог: познач місця пауз, постав наголос над ключовими словами.
3. Із сусідом/сусідкою по парті розподіліть ролі. Домовтеся, хто буде читати слова автора. Прочитайте діалог за особами.



- 2 Розглянь уважно обкладинки книжок Всеволода Нестайка. Що на них зображено? Прочитай назви. Припусти, про що буде йтися в кожній книжці.



Якщо тобі цікаво, що відбувалося з героями цих творів, знайди книжки в бібліотеці та прочитай їх.

- 3 Прочитай уривок із казки «Бременські музиканти». Хто її написав? Доведи, що це — діалог.

— Вогник світиться! — кричить півень.

Віслук говорить:

— Може, поблизу хата є?

Собака каже:

— Може, у цій хаті м'ясо є?

Кіт каже:

— Може, у цій хаті молоко є?

А півень каже:

— Може, у цій хаті пшоно є?

Встали вони і пішли на вогник.



*Брати Грімм, переклад Богдана Чайковського*

Підготуйтеся читати діалог виразно: визначте місця пауз, знайдіть ключові слова. Розподіліть ролі в групі. Розіграйте діалог перед класом. Послухайте гру своїх однокласників/однокласниць. Оцініть її.





4 Прочитай. З якого твору уривок?

Визнач, хто промовляє кожну з реплік діалогу. Які слова в репліках на це вказують? Кого вони називають?



Розподіліть ролі й розіграйте діалог перед класом.

— Доброго ранку, Крістофере Робіне.

— Доброго ранку, Вінні-Пуше.

— Цікаво, чи немає в тебе часом повітряної кульки?

— Повітряної кульки?

— Еге. Я оце саме йшов і думав: «Чи немає часом у Крістофера Робіна повітряної кульки?» Мені було просто цікаво знати.

— А для чого тобі повітряна кулька?

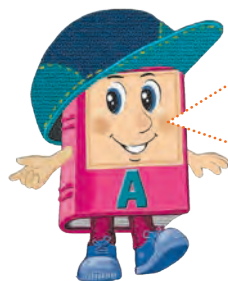


Алан Мілн

Переклад Леоніда Солонька



Як ти вважаєш, для чого ведмедику Пуху знадобилася повітряна кулька? Розкажи.



Репліки діалогу можуть містити **звертання** — слова, що називають того, до кого звертається співрозмовник. На письмі звертання виділяються комами або знаком оклику.



Спиши перші дві репліки діалогу. Підкресли звертання.



- 5 Прочитай речення. Чи все правильно? Спиши, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресли звертання.

1. Іа-Іа що це скоїлося з твоїм хвостом? 2. Чуєш Пацику а я сьогодні бачив Слонопотама. 3. Біда Крістофере Робіне Тигра й Крихітка Ру залізли прямо на Шість Сосен, а злізти не можуть.

З якої казки наведено ці приклади? Хто її автор?

- 6 Розглянь малюнок. Яка розмова може відбутися між дітьми?



Разом із сусідом/сусідкою по парті складіть діалог і розіграйте його перед класом.

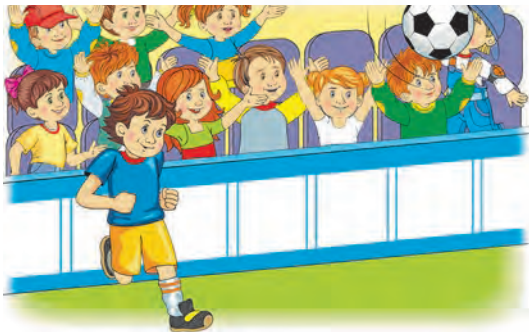
- 7 Уяви, що твої батьки загубилися в зоопарку. До кого ти звернешся? Про що попросиш? Що повідомиш про них? Разом із сусідом/сусідкою по парті складіть такий діалог. Розіграйте його перед класом.



## Оволодіваємо технікою мовлення



- 1 Доведи, що сила голосу і темп мовлення залежать від умов спілкування. Розкажи, як треба розмовляти в кожній ситуації — голосно, пошепки, тихо чи звичайно.



- 2 Прочитай скоромовки. Як їх потрібно вимовляти — швидко, повільно або у звичайному темпі? Поясни чому.

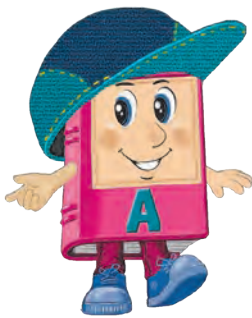
Заболіло горло в горили —  
Бо горила багато говорила.

Черпаха чаплю ввечері  
Пригощала чаєм з печивом.

1. Визнач, які приголосні звуки повторюються в кожній скоромовці частіше за інші.
2. Організуйте в класі конкурс — хто швидше й без помилок вимовить скоромовку.
3. Запиши останню скоромовку з пам'яті.



- 3 Розкажи, про кого в народі так говорять.



Говорить, наче три дні не їв.  
Його треба за язик тягнути.  
Сипле словами, як горохом.  
Під ніс бурмотить.

- 4 Послухай казку. Уяви, що цю казку ти читаєш перед сном молодшому братику або сестричці. Як ти будеш читати: тихо чи голосно?

### Серед чистого поля

Назбирав Васько Ковінька мамі до дня народження букет волошок у полі. Коли це стрічає він Змія Горинича триголового.

— А що, — питає одна голова, — будемо битися чи миритися?

— Битися будемо, — не злякався Васько.

— От тобі й капець прийшов, Васику! — зраділа друга голова.

А третя голова нічого не сказала, тільки вогнем погрозливо дмухнула.

— А як будемо битися? — питає перша голова. — Навкулачки чи хто як уміє?

— Хто як уміє, — каже Васько.

Як заходився Змій з усіх пащ на Васька вогонь вивергати! Леле!.. Хлопчиків букет на **гербарій** перетворився.

Вихопив Васько з-за пояса водяного пістолета і давай **цвиркати** прямо в горлянки чудовиську.

Закашлявся Горинич, забулькотів, а з пащ його страшних **кволий** димок у синє небо закурів.







— І не думай, що ти мене переміг, — розчаровано **просичала** одна голова, — просто в мене пальне скінчилося.

Похнюпившись, поплівся Горинич до найближчої заправки.

А Васько пішов собі насвистуючи новий букет мамі збирати.

*Сашко Дерманський*

Чи всі слова в казці тобі зрозумілі?

*Гербарій* — колекція засушених рослин.

*Цвиркати* — бризкати, просочуючись крізь що-небудь під тиском.

*Кволий* — неміцний, слабкий.

*Просичати* — видати звук, що нагадує сичання змії.

Підготуйтеся читати казку за особами. Домовтеся, хто буде читати репліки Васька Ковіньки, хто — Змія Горинича, а хто — слова автора. Розіграйте казку перед своїми однокласниками й однокласницями.



## Як жести та міміка допомагають нашому мовленню

- 1 Розкажи, про що повідомляють жести та міміка людей, зображених на малюнках.



- 2 Поміркуй і запиши, які почуття відображені на смайликах.



- 3 Розглянь малюнки. «Прочитай» жести та міміку вчительки. Яку фразу вона могла б вимовити в цей момент?



Запиши «прочитане».





Порівняй свої записи із сусідом/сусідкою по парті. Однакові вони чи різні? Поясни чому. Як ти вважаєш, чи потрібно використовувати під час спілкування жести і міміку?



**Міміка** (вираз обличчя) і **жести** допомагають краще висловити свої думки і почуття: радість, смуток, образу, обурення тощо.

#### 4 Пограймо в гру «Жести».



Хтось описує жест, інший називає його значення.



Із задоволенням! Я знаю цю гру.

- Легке похитування головою ліворуч — праворуч.
- Легке похитування головою вгору — вниз.
- Знизування плечима.
- Стиснутий кулак із піднятим догори великим пальцем.
- Стиснутий кулак з опущеним униз великим пальцем.
- Розведені в сторони руки долонями до співрозмовника.

## Чи вміємо ми спілкуватися ввічливо

### 1 Розглянь малюнки.



Хто спілкується ввічливо, а хто — ні? А ти вмієш спілкуватися ввічливо?



Слово **ввічливий** походить зі старослов'янської мови, де означало «дивитись у вічі» (очі) співрозмовнику. Спілкуючись, люди дивляться у вічі одне одному. Відвертає очі лише той, хто говорить неправду або намагається щось приховати.

В українській мові є слова, які позначають різну міру вияву ввічливості. Так, щоб підкреслити вищу міру вияву ввічливості, українці вживають слова **гречний**, **вихований**, **чемний**. Наприклад: «чемна дитина», «гречна поведінка» тощо.

Як ти вважаєш, чи достатньо, щоб бути ввічливою людиною, знати і вживати слова ввічливості?



2 Прочитай оповідання Василя Сухомлинського.

**Навіщо кажуть «Спасибі»**

Дрімучим лісом йшли двоє подорожніх: дідусь і хлопчик. Було жарко, хотілося пити. Нарешті вони прийшли до струмка. Тихо дзюрчала холодна вода. Мандрівники нахилились, напились. Дідусь сказав: «Спасибі тобі, струмочку!».

Хлопчик усміхнувся.

— Чому ти усміхнувся, хлопче? — запитав дідусь.

— Навіщо ви, дідусю, сказали струмочкові «Спасибі!»? Він же не живий, не дізнається про вашу подяку, не почує ваших слів.

— Це так. Якби води напився вовк, він міг би не дякувати. Ми ж не вовки, а люди. А знаєш, кого це слово вшановує, звеличує, підносить?

Хлопчик замислився. Він ще ніколи не думав над цією мудрою істиною. Тепер саме був час — дорога через ліс довга.



- Де і коли відбуваються події?
- Що здивувало хлопчика?
- Як ти вважаєш, навіщо люди кажуть «Спасибі!»?
- Чого навчило тебе це оповідання?



## Добре слово дорожче багатства

Навчаємося вітатися і прощатися

1 Прочитай текст.

### Здрастуйте

Лісовою стежкою йдуть батько з маленьким сином. Навкруги тиша.

Назустріч їм бабуся з паличкою.

— Тату, куди йде бабуся? — запитав син.

— Побачити, зустріти чи провести, — відповів батько.

— Коли зустрінемося з нею, ми скажемо їй здрастуйте, — сказав батько.

— Навіщо їй казати це слово? — здивувався син. — Ми ж зовсім незнайомі.

— А ось зустрінемося, скажемо їй здрастуйте, тоді побачиш для чого.

Ось і бабуся.

— Здрастуйте, — сказав син.

— Здрастуйте, — сказав тато.

— Здрастуйте, — сказала бабуся й усміхнулася.

І син із здивуванням побачив: усе кругом змінилося. Сонце засвітило яскравіше.

По верхів'ях дерев пробіг легенький вітерець, листочки заграли, затремтіли. У кущах заспівали пташки — до цього їх не було чути. На душі у хлопчика стало радісно.

— Чому це так? — запитав син.

— Тому, що ми сказали людині здрастуй, і вона усміхнулася.



За Василем Сухомлинським



- Хто першим привітався — бабуся, батько чи син?
- Що змінило все навкруги?
- Як усе навколо змінилося? Прочитай.
- Які ще слова вітання ти знаєш? Запиши їх.

Щороку **21 листопада** вся світова спільнота відзначає Всесвітній день вітань. У цей день усі, хто бажає злагоди, дружби й миру між людьми, мають привітатися хоча б з десятима незнайомими. Варто написати дружні листи своїм одноліткам, які живуть в іншому селі, місті, країні.

**2** Прочитай. Доведи, що розмовляють друзі.

- Привіт!
- Салют! Ідеш на спортмайданчик?
- Іду! І Рекс піде з нами.



Спиши розмову дітей. Підкресли слова вітання.

Чи можна такими словами вітати дорослих або малознайомих людей? Чи буде це ввічливо?

**3** Прочитай діалог.



- Чао! — сказав Вовка.
- Пока! — сказав Валька.
- Бувайте! — сказав Ява.
- На добраніч! — сказав я.

*Всеволод Нестайко*

Які слова прощання сказали хлопці один одному?

Спиши діалог. Які слова використовують, коли прощаються з однолітками? А які можна сказати будь-кому?

4 Добери й запиши слова, близькі за значенням.

Даруйте — ...

Здрастуйте — ...

До зустрічі — ...

Щиро вдячний — ...

Гарних снів — ...

Доброго здоров'я — ...

5 Прочитай текст.

Вітатися і прощатися в різних країнах прийнято по-різному. У Китаї і Японії під час знайомства спочатку називають прізвище, а уклін є необхідним ритуалом при цьому. У Лапландії, вітаючи одне одного, труться носами.



Європейці, прощаючись, махають долонею, піднімаючи її догори й во-рушачи пальцями. Американці під час прощання тримають долоню горизонтально, лише злегка її піднімаючи. Українці ж, прощаючись, звичайно махають рукою з боку в бік.

Розкажи, як вітаються в різних країнах світу. А як прощаються?

6 Прочитай розмову героїв казки Алана Мілна про кумедного ведмежатка Вінні-Пуха і його друзів.

— Доброго ранку, Іа, — сказав Пух.

— Доброго ранку, ведмедику Пуше, — невесело сказав Іа. — Якщо він, цей ранок, і справді добрий. А я в цьому сумніваюся...

*Переклад з англійської Леоніда Солонька*

Чи вважаєш ти, що люди завжди мають бути ввічливими і звертатися до співрозмовника з добрими словами навіть тоді, коли день не здається їм добрим?



## Звертаємося з проханням, дякуємо



1 Розгляньте малюнок. Розіграйте діалог.



Запиши слова ввічливості, які ви використали.



2 Разом із сусідом/сусідкою по парті складіть діалоги за описаними ситуаціями. Розіграйте їх перед класом.

- Тобі треба придбати в магазині дещо з письмового приладдя.
- На уроці української мови в тебе перестала писати ручка.
- Ти їдеш у транспорті. На зупинці зайшла літня жінка.

Використовуйте у своїх діалогах такі слова подяки: «Красно дякую», «Щиро дякую», «Сердечно дякую», «Сердечне спасибі».

Найбільш ввічливим днем у році вважається **11 січня**. Адже саме цього дня у всьому світі відзначають Міжнародний день подяки.

Цього дня бажано подякувати всім близьким і рідним, тим, хто поруч із тобою, і тим, хто тобі небайдужий.



## Навчаємося вибачати і вибачатися



### 1 Прочитай діалог.

Оленка образилася на Петрика за те, що той не допоміг їй розібратися з домашнім завданням. Увечері Петрик зателефонував однокласниці:

— Даруй, Оленко, що відволікаю, але я хотів би перед тобою вибачитися. Я був неправий, коли відмовився після уроків допомогти тобі з домашнім завданням і не пояснив чому. Я запізнивався на тренування.

— Нічого, Петрику. Тепер я знаю, чому ти відмовився, і не ображаюся.

— Ти не проти, якщо я зараз прийду до тебе і поясню новий матеріал?

— Дуже дякую, із задоволенням! Чекаю.



Чи правильно вчинили діти? Поясни свою думку.

Разом із сусідом/сусідкою по парті розподіліть ролі й розіграйте діалог перед класом.



### 2 Розглянь малюнки.





Запиши, які слова вибачення має знайти кожний/кожна винуватець/винуватиця. Що має сказати у відповідь інший, щоб згладити неприємну ситуацію?



**3** Обери ситуацію. Пограй з однокласниками й однокласницями в театр: розіграйте невеличку сценку за обраною ситуацією. Нехай інші учні оцінять, чи впоралися ви із завданням.

**4** Прочитай.

Дякую! Бувай! Добрий вечір! До побачення! Привіт! Вибачте! Здрастуйте! Пробачте! До зустрічі! Спасибі! Перепрошую! Щиро дякую.

Розподіли слова ввічливості на такі групи:

- слова вітання
- слова прощання
- слова подяки
- слова вибачення



Запиши їх.



Які слова ввічливості ти використовуєш у власному мовленні?

**5** Як ввічливо відмовити людині в її проханні, якщо знаєш, що не зможеш його виконати?

Разом із сусідом/сусідкою по парті складіть такий діалог і розіграйте його. Скористайтесь словами для довідки.

**Слова для довідки:** на жаль...; шкода, але не сьогодні; пробач, будь ласка, але...; не зараз: я зайнятий/зайнята.

**6** Прочитай прислів'я. Поясни зміст кожного.



Слова щирого вітання дорожчі за частування.

Лагідне слово — що ясний день.

Теплі слова зігрівають душу людині.



Спиши прислів'я, у словах якого є звук [й]. Порівняй результати своєї роботи з результатами однокласників/однокласниць.

## РОЗДІЛ 3. Досліджуємо звуко-буквений склад слів

### Звуки навколо нас

Із чого складаються слова

- 1 Підготуйся до читання оповідання з правильною інтонацією та паузами. Прочитай уголос. Роби паузи та виділяй голосом ключові слова.

#### Як дзвенять сніжинки

Це було темного зимового вечора. Сонце сховалось за обрій. Зарожевів сніговий килим. Стало тихо-тихо. Замерехтіли зорі в глибокому небі.

Раптом з півночі насунула чорна хмара. Пливе над снігами. Потемнів сніговий килим. Падають сніжинки на землю. Тихо лягають на поле, на ліс, на дорогу. Я прислухаюсь до тихого снігопаду і чую ніжний дзвін. Немов десь далеко-далеко бринить велика кришталева чаша, до якої доторкається срібний молоточок.

Що воно дзвенить? Іду, прислухаюся. Дзвін лине від маленької ялинки, що росте у нас на шкільному подвір'ї. Вслухаюся і дивуюся. То дзвенять маленькі сніжинки. Висять на ялинкових гілочках, доторкаються одна до одної, немов срібні дзвіночки. І дзвенять, дзвенять. Аж місяць прислухається.



*Василь Сухомлинський*

- Який настрій передано в оповіданні?
- Чи можна сніжинки порівняти із живими істотами? Доведи свою думку.
- Уяви себе художником/художницею. Яку картину ти намалюєш, прочитавши це оповідання?





## 2 Прочитай текст.

### Звуки, звуки, звуки...

Із самого народження нас оточує безліч звуків. Ми чуємо, як шелестить листя, як завиває холодний осінній вітер за вікном, переїжджає злива, чуємо прощальне курликання журавлів, що відлітають у вирій.

Чуємо, як подає сигнал автомобіль, дзвенить трамвай, пролітає літак.

Ми чуємо, як нявчить кішка, гавкає собака, кахкає качка.

Когось із нас зранку пробуджує кукурікання півня, когось — гучний дзвінок будильника.

Нам чутно, як ллється вода з-під крана, як на кухні дзвенить посуд, пихкає і свистить на плиті чайник, як із динаміка лунають звуки музики.

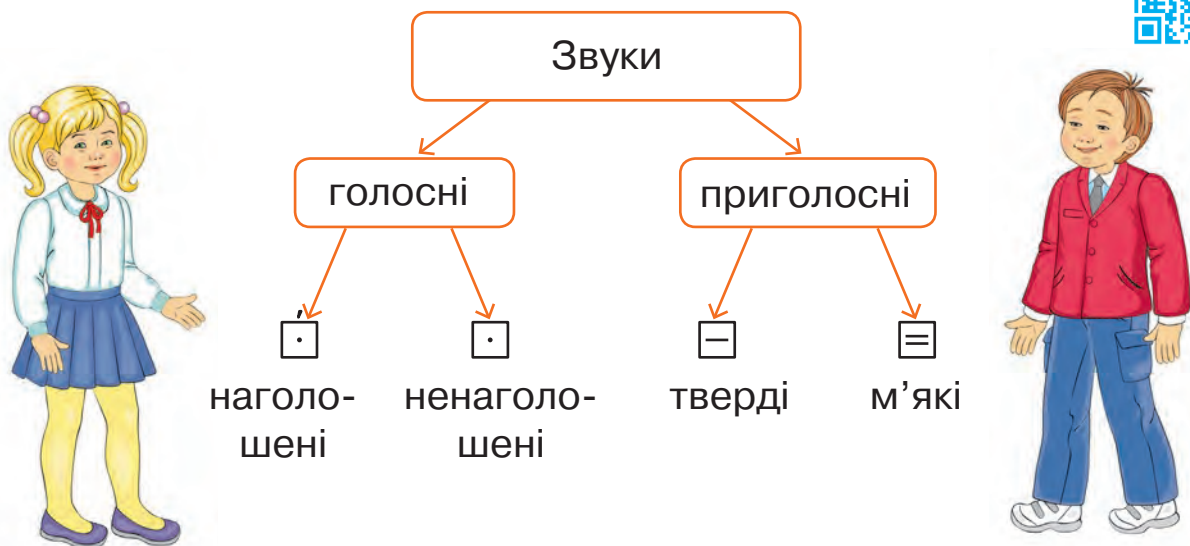
І серед таких різних звуків ми розпізнаємо інші: «Діти, сніданок готовий. Прошу до столу». Ці особливі звуки називаються звуками мовлення. З них будують слова, зі слів — речення. За допомогою цих звуків люди можуть спілкуватися між собою, обмінюватися думками і знаннями.



Чим звуки мовлення відрізняються від інших звуків, які нас оточують?



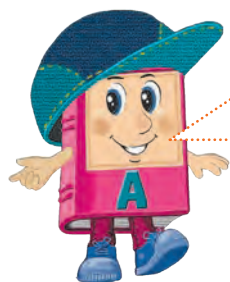
- 3 Оленка запропонувала Петрикові пригадати, що їм уже відомо про звуки української мови, і побудувала таку схему.



За допомогою схеми своїх друзів розкажи, що ти вже знаєш про звуки української мови.

- 4 Разом із сусідом/сусідкою по парті запиши три слова, які мають такий звуковий склад:  $\boxed{-\cdot}\boxed{=\cdot}$ .

Поясни, чому до однієї схеми ви дібрали декілька слів.  
Як показати, що звуки в цих словах є різними?



Для більш точного звукового запису використовують букви. Їх розташовують у квадратних дужках, м'якість приголосних звуків показують знаком «'»: **[б'ур'а]**. У звуковому записі обов'язково визначають наголошений склад і позначають його відповідним знаком.

- 5 Склади за 5 хвилин якомога більше слів із таких звуків: [а], [м], [и], [р], [б], [ж], [о], [т]. Запиши їх. Хто утворить більше слів, той і переможець.

- 6 Прочитай прислів'я. Поясни його зміст.

Щоб рибу їсти, треба у воду лізти.

1. Спиши прислів'я. Підкресли слова, які відповідають такій звуковій схемі  $\boxed{= \cdot | - - \cdot}$ .
2. Добери ще декілька слів, які відповідають цій схемі. Якщо самотійно впоратися не вдається, звернися по допомогу до сусіда/сусідки по парті.

- 7 Заміни в кожному слові один приголосний звук (на вибір), щоб утворилися нові слова. Запиши їх.

Ранок, край, кава, білка, світ, місто, горód, качка.

- 8 Заміни в кожному слові один голосний звук (на вибір), щоб утворилися нові слова.

Гілка, гора, річка, слива, балка.

Запиши слова парами. Підкресли букви, що позначають голосні звуки, якими ці слова відрізняються.



Слова, які ми вимовляємо й чуємо, складаються зі звуків мовлення. Різні слова відрізняються одне від одного звуками. Звуки на письмі позначаються буквами.

- 9 Відгадай загадку.

Що із землі легко піднімеш, та далеко не закинеш?

Зі звуків слова-відгадки склади та запиши інші слова.

Які слова утворилися в тебе? Які — у сусіда/сусідки по парті?

## Правильно вимовляємо звуки в словах

- 1 Прочитай пари слів, правильно вимовляючи звуки.

[г]авкати — [г']ава                      [г]рати — [г']рати  
[г]рудка — [г']рунт                      [г]удок — [г']удзик  
[г]винт — [г']валт                      [г]уляти — [г']уля

Послухай, як вимовляють ці звуки твої однокласники й однокласниці. Ніхто не помилився?



- 2 Прочитай вірш Юрія Кругляка сусідові/сусідці по парті. Які приголосні звуки повторюються найчастіше?



Гуска грає на гітарі.  
Гелґотить гусак гагарі.  
Горобець гука грака.  
Гава гатить гопака.

Чи правильно ви вимовляєте звуки [г] і [г']?

- 3 Потренуйся вимовляти скоромовку швидко і без помилок.

### Хру[шч] і плю[шч]

До[шч] хлю[шч]ить  
На зелен плю[шч].  
Під плю[шч]ем сховався хру[шч].  
Каже весело плю[шч]у:  
— Не боюся я до[шч]у!

*Анатолій Камінчук*



Вивчи скоромовку напам'ять. Для цього:

- Прочитай повільно. Старанно вимовляй кожен звук.
- Визнач, які слова схожі одне на одного за своїм звучанням.
- Проговори скоромовку вголос напам'ять повільно.



- Проговори пошепки декілька разів: спочатку повільно, потім швидше й швидше.
- Проговори декілька разів уголос у швидкому темпі.

Позмагайся зі своїми однокласниками й однокласницями, хто з вас вимовить скоромовку швидше й без жодної помилки.



Два звуки [шч] позначаються на письмі однією буквою щ: до[шч] — дощ, хру[шч] — хрущ, плю[шч] — плющ.



- 4 З кожної групи слів склади й запиши прислів'я.

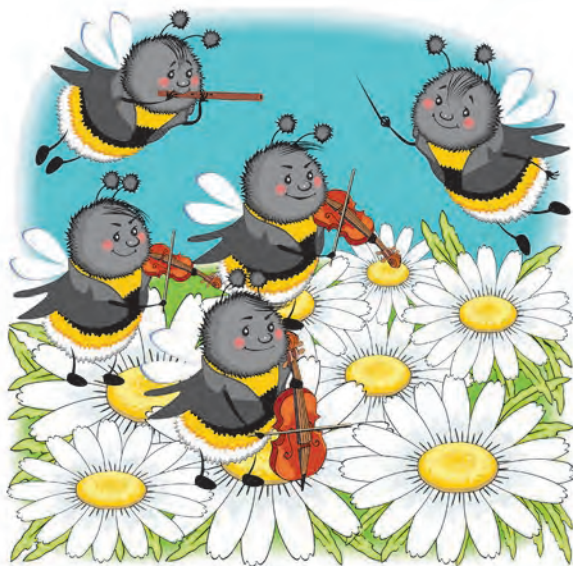
Краще, промовити, слово, погане, ніж, проковтнути.  
Слова, радіє, щирого, світ, від.  
Цукор, добре, і, мед, слово, за, краще.



- 5 Прочитай уривок із казки Василя Чухліба.

### Сопілкарік із джмелиного оркестру

Навесні першими прокидаються від зимової дрімоти джмелі. Підкріпляться медом і вилітають надвір. Всідаються на даху хатинки з моху, трави та гілочок і починають настроювати свої інструменти — цимбали, скрипки, тромбони. А малий Джмелик дістає з-за пазухи калинову сопілочку.





Якийсь час оркестр безладно гримкотить, бряжчить, вицигикує. Та ось наперед виходить Джміль-диригент у чорному блискучому фракку. Він змахує чарівною паличкою — і над ще сонним лугом злинає бадьора мелодія. Зачувши її, гінкіше ідуть у ріст трави, розкривають ніжні пелюстки квіти. Луг оживає.

День у день трудилися музиканти із джмелиного оркестру. Перелітали з долини в долину, з пагорбка на пагорбок, бо всюди була потрібна їхня музика.

Коли вже весь луг буяв зеленими травами, квітнув веселково, Джміль-диригент сказав своїм музикантам:

— Тепер нас інша робота чекає. Настало літо, треба нектар збирати.

І вони сховали у скриньку свої інструменти — до наступної весни. Тільки Джмелик залишив при собі калинову сопілочку, бо так не хотілося з нею розлучатися.

- Чи всі слова в казці тобі зрозумілі?
- Яким ти уявляєш собі Джмеля-диригента?
- Навіщо природі була потрібна музика джмелиного оркестру?
- Як ти вважаєш, яка інша робота чекає на джмелів?

1. Випиши з тексту казки назви музичних інструментів. Розглянь зображення кожного з них.



цимбали



скрипка



тромбон



сопілка

2. Які ще музичні інструменти ти знаєш? Можливо, ти вчишся грати на одному з них? Якщо так, розкажи про це.





## 6 Прочитай текст.

### Фіалка і бджілка

Подружилися бджілка і фіалка. Фіалка в полі дивилась на світ своїм радісним фіолетовим оком. А бджілка жила у вулику. Багато разів на день прилітала бджілка до фіалки — брала пилок і нектар. Раділа фіалка своїй подрузі.

Та ось прилетіла бджілка, дивиться, а фіалка закрила свою квітку, схилила журливо голівку.

— Чому це ти, фіалко, зажурилася, чому квітку свою закрила? — питає бджілка.

— Ой, лети, бджілко, додому, бо негода наближається. Буде великий дощ.



Прилетіла **бджілка** додому. І справді, пішов **дощ**.

*Василь Сухомлинський*

- Про кого йдеться в казці?
- Де жила фіалка, а де — бджілка?
- За чим прилітала бджілка до фіалки?
- Як квіточка попередила свою подругу про негоду?
- Що головне хотів сказати автор своїм читачам?

1. Запиши прислів'я, яке найбільше підходить до казки «Фіалка і бджілка».

На доброму серці світ тримається.

Добре серце за чужу біду болить.

Добре роби — добре й буде.

2. Побудуй звукові схеми виділених у тексті слів. Поряд познач звуки цих слів буквами. Порівняй кількість звуків і букв у кожному слові. Поясни, чому вона різна.



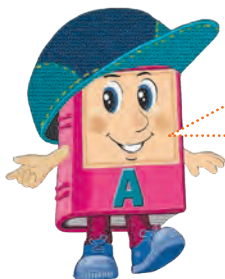
- 7 Послухай скоромовку Олексія Катрича, а потім самостійно прочитай її вголос. Правильно вимовляй виділені звуки [дж] і [дж'].

[дж]мелі і б[дж]оли  
Збирали мед у полі,  
Носили додому:  
Б[дж]оли — б[дж']ілкам,  
[дж]мелі — [дж]меликам.



Вивчи скоромовку напам'ять.

Позмагайся зі своїми однокласниками й однокласницями, хто з вас вимовить скоромовку швидше й без жодної помилки.



Звуки [дж] [дж'] [дж'] [дж'] позначаються на письмі буквами дж і дз.



- 8 Послухай текст, а потім прочитай його самостійно. Але спочатку підготуйся для такого читання: визнач місця пауз і ключові слова.

### Українська іграшка

Українська **іграшка** сягає глибокої давнини. У народі її ще називають цяцька, лялька, **цяцянка**, виграшка, забавка. Люблячі руки матусь і бабусь для своїх малюків створювали ляльки-мотанки з клаптиків тканини, а також з трави або соломи. І не лише для дівчаток, хлопчики так само могли бавитися ляльками, подібними до козачків.

Теслярі робили з дерева коника-гойдалку або возика. Таких коників обов'язково купували маленьким хлопчикам. Вони приносили дітям чимало щирої радості.

Гончарі, їхні дружини і навіть діти виготовляли різноманітні свищики, подібні до коників, баранців, півників, а також крихітний керамічний посуд.

Давні українські майстри виробляли ще й рухомі забавки. Серед них: маленькі вітрячки, ведмеді-ковалі, цап з козою, які танцюють по колу, пташки, які хлопають крилами, тощо.

Усі ці іграшки були простими, але кожна з них наповнена теплом рук рідних і близьких людей.



- Що нового й цікавого тобі вдалося дізнатися з тексту?
- Як у давнину називали українську іграшку?
- З яких матеріалів раніше виготовляли іграшки?
- Як називається українська народна лялька? Із чого її створювали українські жінки?
- Якими рухомими іграшками гралися твої прабабусі й прадідусі?

1. Випиши з тексту перших два речення. Підкресли слова, які відповідають такій звуковій схемі:  $\boxed{= \cdot = | - \cdot }.$

2. Побудуй звукові схеми й «запиши» звуками виділені в тексті слова.

3. Продовж речення. Запиши їх.

Гончарі виготовляли різноманітні... .

Ляльку-мотанку створювали з... .

З дерева теслярі робили... .





- 9 Розглянь малюнок. Назви іграшки, які побачили в магазині Оленка і Петрик.



Запиши назви іграшок, що відповідають таким звуковим схемам:

— . — . —

— . — . — . =

= . = — .

— . — . = .

Буквене письмо людство винайшло не одразу. Спочатку давні люди малювали те, про що хотіли розповісти іншим. Таке письмо назвали малюнковим. Але воно було неточним: адже кожен міг зрозуміти малюнок по-своєму.

Щоб письмо було зрозумілим, люди придумали значки для назв окремих слів — ієрогліфи.

В Японії та Китаї й зараз використовують ієрогліфи. Буквами ж пишуть у багатьох країнах світу. В різних мовах різна писемність: і букви, й алфавіт.

## Читаємо дитячі українські журнали

### Чи вміємо ми користуватися алфавітом

- 1 Ти вже знаєш, що таке алфавіт. Якими ще словами називають букви, розташовані в певній послідовності?

Назви кожну букву української абетки.



|    |    |    |    |    |    |    |
|----|----|----|----|----|----|----|
| Аа | Бб | Вв | Гг | Ґґ | Дд | Ее |
| Єє | Жж | Зз | Ии | Іі | Її | Йй |
| Кк | Лл | Мм | Нн | Оо | Пп | Рр |
| Сс | Тт | Уу | Фф | Хх | Цц | Чч |
|    | Шш | Щщ | Ьь | Юю | Яя |    |

- 2 Допоможи бібліотекарю скласти список казок сучасного дитячого письменника Сашка Дерманського, розташувавши їх в алфавітному порядку.

«Смішна каша», «Красуня», «Рятувальник», «Велослон», «Русалка», «На край світу», «Білячок».

Коли Оленка і Петрик порівняли свої роботи, виявилась одна розбіжність.



Оленка записала: «Рятувальник», «Русалка».



Петрик записав: «Русалка», «Рятувальник».

Хто з дітей має рацію? Чому? Обговоріть ці запитання з однокласниками й однокласницями. У якій послідовності записані ці назви в тебе?

- 3 Розташуй імена зображених героїв казок за алфавітом. Запиши.



Ти, напевно, знаєш, що прізвища всіх учнів твого класу записані в журналі.

А чи відомо тобі, у якій послідовності вони там розташовані? Може, спочатку прізвища дівчаток, а потім хлопчиків? А, може, навпаки?

Спробуй пояснити, чому вчителька склала список учнів за алфавітом.

- 4 Запиши прізвища учнів в алфавітному порядку.

Бурмака, Ворона, Білик, Антонюк, Бондар, Авраменко, Братусь, Вакуленко.

Порівняйте результати своїх робіт із сусідом/сусідкою по парті. Якщо є розбіжності, з'ясуйте чому.

- 5 До читального залу бібліотеки надходить багато дитячих журналів. Запиши їхні назви за алфавітом.

«Пізнайко від 6», «Чарівна принцеса», «Маленький Розумник», «Стежка», «Куля», «Умійко», «Равлик», «Фея», «Зернятко», «Вулик», «Котя».

Розкажи, який із дитячих журналів ти читаєш. Чим він тебе зацікавив?

## Голосні звуки і букви, що їх позначають



1 Прочитай уривок із вірша.

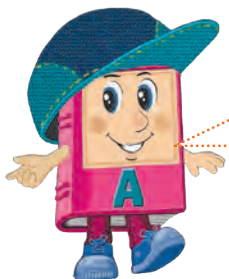
### Перший сніг

Новину сьогодні зранку  
День вчорашній нам приніс:  
Білі стріхи, білі призьби,  
Біле поле, білий ліс.  
Ліс стоїть такий поважний,  
Мов дідусь, старий та сивий...

Олена Пчілка



Визнач, які звуки позначають виділені букви. Запиши їх у «звукових» дужках: [ ]. Чи є ще голосні звуки в українській мові?



В українській мові шість голосних звуків: [o], [a], [e], [y], [и], [і].



2 Спиши речення. З якої воно казки?

Прийшла лисиця до журавля в гості.

Знайди слово, у якому той самий голосний звук вживається двічі. Який це звук? Доведи, що не помиляєшся: підкресли букви, якими позначено звук [a].

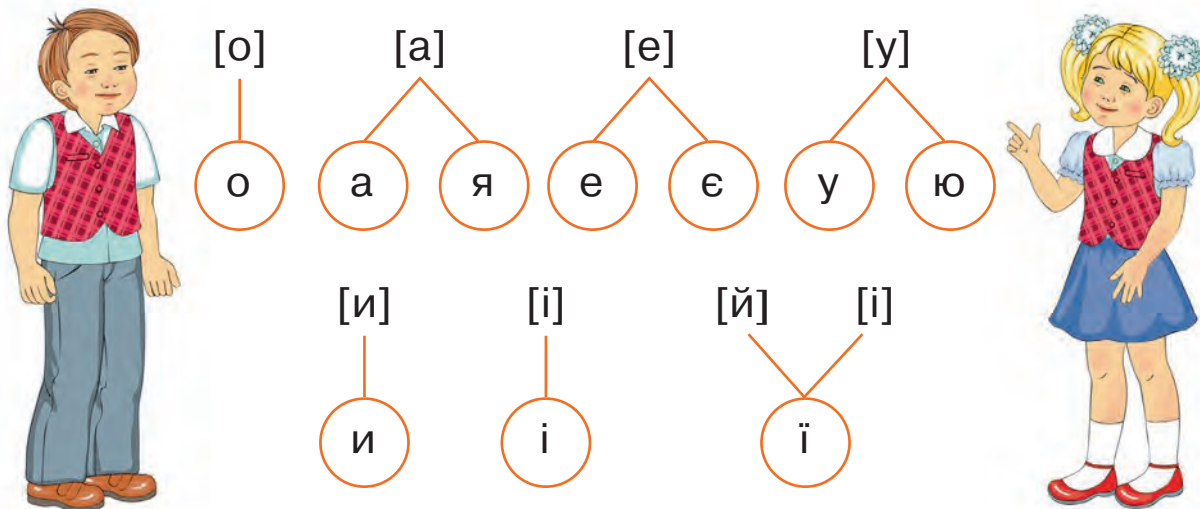
Той самий голосний звук може позначатися на письмі різними буквами. Наприклад, **а і я, у і ю, е і є, і і ї**.





- 3 Випиши з української абетки всі букви, що позначають голосні звуки. Покажи за допомогою схеми, які звуки вони позначають. Якщо впоратися із завданням складно, працюй разом із сусідом/сусідкою по парті.

Оленка з Петриком виконали завдання так:



Порівняйте свій запис з їхнім. Якщо є розбіжності, спробуйте з'ясувати, хто помилився.

Поясни, чому в українській мові голосних звуків менше, ніж букв, що їх позначають.

- 4 Підготуйся читати текст з правильною інтонацією та паузами. Прочитай.

### Куликове болото

Настала холодна осінь. **Журавлю** час збиратися в інший край. Перед далекою мандрівкою каже він куликові:

— Ось ну лишень, курличе, рушай і ти! Коли б ти знав, які хороші сторони є на світі! Тепло там та гарно, та всячина росте й плодиться.



— Дарма, — каже кулик, — мені й тут добре! Нема у світі кращого над моє болото! Не бійсь, і тобі закортить вернутись до нього.

За Оленою Пчілкою

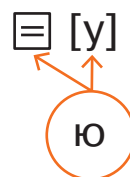
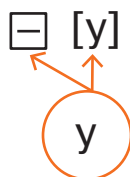
1. Випиши прислів'я, яке виражає основну думку твору.

Кулик знає, куди чайка літає.

Кожен кулик своє болото хвалить.

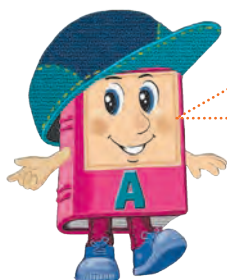
Кулик кулика бачить здалека.

2. Визнач, який голосний звук повторюється у виділеному в тексті слові. Виконай звуковий запис цього слова. Чому голосний звук [y] позначається в першому випадку буквою у, а в другому — буквою ю. Поясни це за допомогою схем.



5 Запиши пари слів буквами.

[плáнка] — [пл'áма], [лúки] — [л'úди], [летít'] — [л':є], [лом] — [л'он], [лис] — [л'іс].



Перевір за допомогою схем, чи правильно виконане завдання.



а, у, е, и



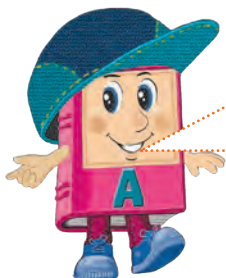
я, ю, є, і

1. Яку роботу виконують букви, що позначають голосні звуки [а], [е], [у], [и], [і]?

2. Підкресли однією рисою букви, що позначають голосні звуки, які вказують на твердість попереднього

приголосного. Ті, що вказують на м'якість приголосного, підкресли двома рисками.

3. Чи залежить позначення звука [о] від того, після твердого чи м'якого приголосного звука він вимовляється?



Букви, що позначають голосні звуки, допомагають приголосним. Букви а, у, е, и повідомляють: перед голосним — твердий приголосний звук. Букви я, ю, є, і вказують: перед голосним — приголосний м'який звук.

6 Прочитай вірш.

Пошила зозуля  
Чобітки на гулі.  
Лівий, правий чобіток  
Шиті з білих пелюсток.  
Пелюстки тоненькі,  
Чобітки легенькі.

*Павло Мовчан*



Спиши вірш. Підкресли букви, які вказують, що попередній приголосний звук — м'який.

7 Прочитай прислів'я. Поясни, коли в народі так говорять.

Як ти [л'у]тий не [л'у]туй, а на весну б[р'і]в не х[му]р.  
Зима леда[р'а] морозить.

До заві[р'у]хи треба ко[жу]ха.

Зима [л'і]то го[ду]є.

Запиши прислів'я, позначаючи звуки буквами.

Як ти вважаєш, для чого прислів'я потрібні сучасному читачеві? Обговоріть ці запитання з однокласниками й однокласницями в групі. Якого висновку ви дішли?



## Коли букви **я, ю, є** позначають два звуки

- 1 Порівняй кількість букв у парах слів. Однакова вона чи різна?

Воля — яйце, люди — юшка, літо — їжак.

Перевір, чи однакова кількість звуків у цих словах.

[вóл'а] — [йайцé], [л'úди] — [йу́шка], [л'і́то] — [йіжа́к].

Поясни, чому в словах **яйце, юшка** і **їжак** букв менше, ніж звуків.

Які букви позначають два звуки? Назви ці звуки.

- 2 Випиши слова, у яких букви позначають два звуки.

Пляма, юрист, маєток, переїзд, явір, юрба, зоря, єдність, конюшина, їдальня, калюжа, ягня.

Перевір за допомогою схем, чи правильно ти виконав/виконала завдання.

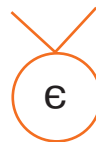
[й] [а]



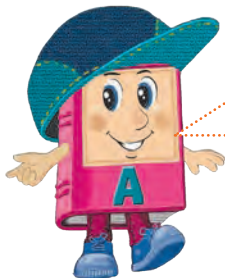
[й] [у]



[й] [е]



[й] [і]



Букви **я, ю, є** можуть позначати два звуки. Один з них — голосний, інший — звук [й], що вимовляється перед голосним звуком. Буква **ї** завжди позначає два звуки — [йі].

- 3 Зміни подані слова так, щоб вони називали багато предметів. Пари слів запиши.

гай — ...

обрій — ...

бій — ...

край — ...

змій — ...

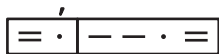
урожай — ...



- 4 Спиши речення. Обведи букви, що позначають два звуки.

Річка шумить очеретом. Кумкають жаби. Крякають качки. Дзижчать комарі. З неба світить ясний місяць.

Підкресли слово, яке відповідає схемі:



- 5 Прочитай скоромовку. Які звуки вона вчить вимовляти?

Шукав Яків на дні ятір\*.  
Шукав ятір — знайшов якір.

Навчися вимовляти скоромовку швидко й правильно. Організуйте в класі конкурс скоромовників.

Запиши скоромовку з пам'яті. Обведи букви на позначення звука [а].

- 6 Прочитай виразно вірш. Вивчи його.

Ви на героя подивіться,  
що змій отруйних не боїться.  
У лісі, в полі, у садку —  
всі дуже раді їжаку.

*Володимир Верховень*



Запиши вірш із пам'яті. Підкресли букви, що позначають звук [і].



Оленка підкреслила 9 таких букв.  
Петрик — 7. А скільки букв на позначення звука [і] підкреслено в тебе?  
З'ясуй, хто з вас має рацію. Чому помилився Петрик? Про що йому треба нагадати?

\* Ятір — риболовне знаряддя, яке встановлюють на дно водоймищ.



## 7 Прочитай текст.

### Український віночок

Найкращо[йу] оздобо[йу] дівочо[йі] голови [йе] віночок. Укра[йі]нські дівчата випліта[йу]ть віночки із дико[йі] ружі, мальви, півоні[йі], квітів маку, синіх волошок, ромашок...

Коли побачиш дівчат у таких віночках, здивуєшся. Квіти однакові, а віночки різні. У чор[н'а]вих переважа[йу]ть маки. У си[н'о]-оких — волошки. Кожна плете віночок із живих квітів так, щоб він пасував [йі]й, був до ли[ц'а].

Так наші дівчата завжди робили: плели собі вінки із живих квітів — «до лиця»! Взимку ж, коли квітів не було, перев'язували волосся, вище чола, червоною або блакитною стрічкою.



*За Олексою Воропаєм*



- З яких квітів українські дівчата плетуть свої віночки?
- Чому віночки, сплетені з тих самих квітів, виходять різними?
- Як взимку українські дівчата прикрашали свої голови?
- Як ти вважаєш, чи може сплетений віночок стати витвором мистецтва?

Запиши речення, що містять слова з виділеними звуками. Познач їх буквами. Під час письма не забувай користуватися схемами.



Будь-яка квітка в дівочому віночку щось означає. Ружа, мальва і півонія — це віра, надія та любов. Любисток і волошка — відданість. Безсмертник — здоров'я, барвінок — життя і безсмертя людської душі. Ромашка у вінку означає дівочу чистоту. Мак — символ краси і молодості.

8 Прочитай легенду.

**Краса і здоров'я цілий рік**  
(Легенда)

Був час на землі, коли між квітами почалася незгода. Запишались Лілія, Тюльпан, Нарцис, Троянда, що тільки вони потрібні людям, бо приносять їм насолоду своєю красою й незрівнянними пахощами.

— Навіщо засмучувати землю отим Любистком, Волошками, Барвінком, Деревієм? Ні виду, ні запаху. Вся земля повинна цвісти тільки нами, — вирішили квіти.

Образилися інші квіти, звернулися до Бога. Зібрав він усі квіти на раду, де кожна з них доводила свою правоту.



І лише одна якась квіточка не обзивалася жодним словом.

— Ти чого мовчиш? — звернувся до неї Бог.

— Гірко мені слухати оту хвальбу. Раз ми є на землі, отже, має бути на ній місце усім нам. Та мене турбує інше. Ти дав нам, Господи, дуже короткий вік. Дуже мало ми милуємо людей своєю красою. Прийде зима, і стане сумно людям без нас. Продовж нам віку, щоб ми могли служити іншим цілий рік.

Бог спитав:

— А як тебе звати, мудра квіточко?

— Нема в мене імені, Господи.

— У неї ще й імені нема, а пхається до Бога з порадами! — закричали пишні квіти.

— Буде тобі ім'я, — сказав Бог. — Віднині й довіку бути тобі безсмертником.

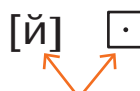
Відтоді став Безсмертник тією квіткою, що дарує нам красу і здоров'я цілий рік.

- Чому між квітами почалася незгода?
- Які квіти вважали, що тільки вони приносять красу й насолоду людям?
- Навіщо Бог зібрав усі квіти?
- З якими словами звернулася до Господа безіменна квіточка? Прочитай.
- Яке ім'я отримала ця квіточка від Бога?

1. Випиши з тексту легенди по п'ять слів, вимова *я*, *ю*, *є*, *ї* в яких відповідає схемам:



я, ю, є, ї



я, ю, є, ї

Обмінюйтеся зошитами із сусідом/сусідкою по парті й перевірте роботи одне одного.





2. Розглянь зображення. Запиши, як називаються ці квіти.



Підкресли букви, що позначають голосні звуки. Які з них позначають голосний звук і м'якість попереднього приголосного, а які — два звуки: голосний і звук [й].

3. Розкажи про свою найулюбленішу квітку, не називаючи її. Твої однокласники й однокласниці мають відгадати, про яку квітку йдеться.

9 Прочитай уривок з твору Оксани Сенатович «Пані Будьласка та вуйко Пампулько».

### Магічне слово

Квітку і Павлика розбудили пахощі, що линули з кухні. На сніданок були оладки з медом.

— А я буду їсти оладки руками! Мені так більше смакує, — заявила Квітка.

— Будь ласка, — не заперечила пані Будьласка, проте зауважила: — Мед липкий!

— А я їстиму виделкою, щоб зайвий раз рук не мити, — засміявся Павлик.

Посідали за стіл, снідають. А вуйко Пампулько тут як тут.

— Прийшов на запах. Ще на трамвайній зупинці почув, що у вас оладки з медом. Мої улюблені.



Та перш ніж присісти, вуйко мусив з усіма привітатися. Привітався з пані Будьласкою, відтак з Квіткою, а черга до Павлика не дійшла. Бо вуйко Пампулько до Квітки прилип, **приклеївся**. Квітка сидить на табуретці, а вуйко **стоїть** біля неї і стоїть, відклеїтись не може від її руки.

— Пані Будьласко, скажіть щось, щоб він відпустив мою руку, — розпхенькалася Квітка.

— Не **розумію**, що я повинна казати. Це ти приклеїлась до вуйка чи вуйко до тебе? Вуйко оладок з медом ще й не куштував!

— Вуйцю, будь ласка, дозвольте піти у ванну помити руки, — попросила Квітка і вишарпнула свою руку з вуйкової руки. Відклеїлась!

Вуйко Пампулько аж стрепенувся. Не міг зрозуміти, чи то Квітка стала така сильна, чи то слово «будь ласка» подіяло на нього з магічною силою.



- Де відбуваються події, описані у творі?
- Якими словами можна охарактеризувати головних героїв Квітку і Павлика?
- Яку важливу думку хотіла донести до читача автор казки?

1. Випиши з тексту казки по три слова до кожної схеми.

[й]□

□=.

...

...

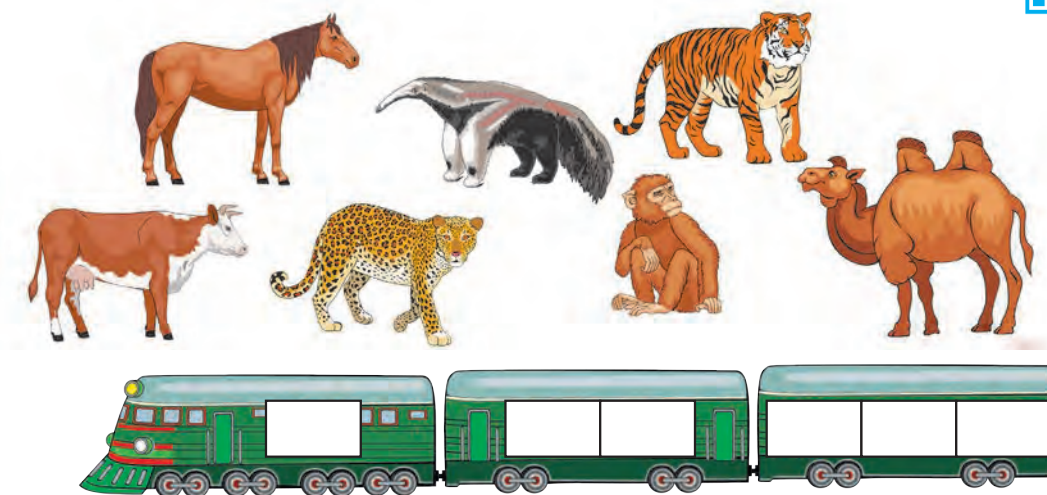
2. Зроби звуковий запис виділених слів. Запиши кількість звуків і букв у кожному слові.

Поділяємо слова на склади.

Переносимо слова з рядка в рядок



- 1 Допоможи тваринам знайти свій вагон.



Кому з тварин не знайшлося місця в поїзді? Побудуй складову схему слова, яке називає цю тварину.

- 2 Разом із сусідом/сусідкою по парті допоможи дітям зібрати слова, що розсипалися. Запиши їх.



- 3 Розв'яжи задачі. Запиши відповіді.



У слові 2 голосні звуки. Скільки в ньому складів?

У слові 4 приголосні звуки. Скільки в ньому складів?

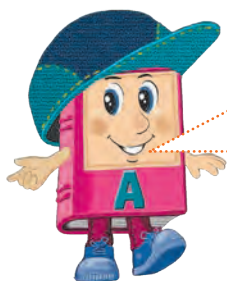
У слові 3 склади. Скільки в ньому голосних звуків?

Яка задача не має розв'язку? Чому?

- 4 Учні списували речення. Прочитай, що вийшло в одного з них.

Кожна нація, кожен народ має свої звичаї.

Якої помилки припустився учень? Яке правило переносу слів з рядка в рядок порушив?



Слова можна переносити з рядка в рядок за складами: **зли-ва, те-атр, сой-ка, паль-то**. При цьому не можна розривати:

- буквосполучення **дж, дз**, якщо вони позначають один звук: **хо-джу, гу-дзик**;
- апостроф і знак м'якшення від попередньої букви: **низь-ко, В'яче-слав**;
- буквосполучення **йо, ьо**: **буль-йон, деньок**;
- літеру **й** і попередню букву, що позначає голосний звук: **чай-ка, Марій-ка**.

- 5 Перевір себе, чи вмієш ти переносити слова з рядка в рядок. Серед записаних слів знайди ті, що неправильно поділені для переносу.

А-кваріум, па-роплав, гіл-ка, день-ок, чере-пах, кукуруд-за, коло-дязь, са-дівник, ака-демія, віноч-ок.

Запиши слова, правильно поділяючи їх для переносу.

- 6 Зміни й запиши слова за зразком, поділяючи їх для переносу.

(він) лагодить — (я) лаго-джу

(він) водить — ...

(він) ходить — ...

(він) їздить — їж-джу

(він) сидить — ...

(він) заводить — ...



- 7 Розглянь зображення. Запиши їхні назви, поділяючи слова для переносу.



- 8 Оленка з Петриком виконували завдання: поділити слова для переносу з рядка в рядок. Оціни роботу друзів.



Низь-ко на-мисто, зи-ма,  
хус-тка, вір-шик, Дніп-ро.



Ни-зько, на-мисто, зи-ма,  
ху-стка, вір-шик, Дні-про.

Хто з дітей впорався із завданням? Поясни свою думку.

- 9 Випиши слова, які можна переносити по-різному. Скористайся зразком.

Місто, заметіль, килим, рибка, загадка, аґрус, вітерець, рум'янець.

**Зразок:** клі-тка (кліт-ка).

## Новорічні казки

### Визначаємо наголошені й ненаголошені склади і звуки



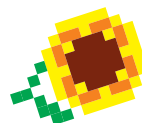
- 1 Прочитай вірш. Якщо він тобі сподобався, вивчи його напам'ять.

#### Все починається з мами

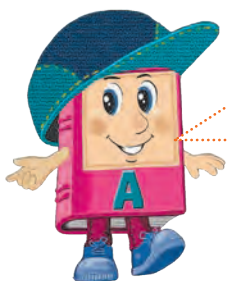
Можна у світі чимало зробити:  
Перетворити зиму на літо,  
Можна моря й океани здолати,  
Гору найвищу штурмом узяти,

Можна пройти крізь пустелі та хащі...  
Тільки без мами не можна нізащо,  
Бо найдорожче стоїть за словами:  
В світі усе починається з мами...

*Анатолій Костецький*



Запиши перші три рядки. Вертикальною лінією розділи слова для переносу. Постав наголос.



Наголос у словах української мови **вільний і рухомий**: може припадати на будь-який склад: **со́нечко, киці́ня, бараба́н**. Під час зміни слова може переміщатися з одного складу на інший. Наголошений голосний тоді стає ненаголошеним. Наприклад, **стіна́** — **стіни**, **роса́** — **ро́си**.

- 2 Побудуй складові схеми слів, що називають зображені предмети. Постав наголос.



- 3 Учителька запропонувала учням визначити наголос у словах. Поглянь, як виконали завдання твої друзі — Оленка і Петрик.

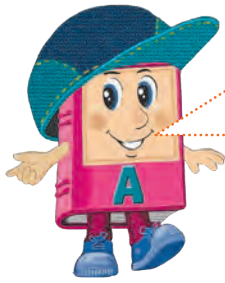


Помі́лка, завда́ння, о́лень,  
украї́нський, нові́й,  
портфе́ль, ара́хіс.



Алфаві́т, зага́дка, чита́ння,  
листопа́д, посередині́,  
воро́та, по́друга.

Визнач, хто виконав завдання правильно. Хто припустився помилки?



В українській мові є слова, які можна наголошувати по-різному: **алфаві́т** і **алфа́віт**, **по́милка** і **помі́лка**, **апо́строф** і **апостро́ф**, **у́смішка** і **усмі́шка**.



**4** Прочитай. Підготуйся писати текст під диктовку вчителя.

Настала зима. Випав лапатий сніг. Білою ковдрою вкрив землю. Пухнасті лапи смерек схиляються аж до землі. На снігу видніються звірині і пташині сліди. Ось під стогом протоптав стежку зайчисько. Мабуть, він тут недалеко. А ось слід у слід пройшли вовки.

- Чи доводилося тобі бувати в зимовому лісі й бачити сліди звірів? Розглянь малюнок.



- Чиї сліди схожі на ланцюжок? Чиї — на дворядкову смужку?
- А це чиї сліди, як ти вважаєш?



Ти вже знаєш, що наголос в українській мові **вільний** і **рухомий**. Але є мови, у яких він закріплений за певним складом. Наприклад, у французькій мові завжди наголошується останній склад, у польській — передостанній, а в англійській — перший.



## 5 Зіграйте в гру «Кіноактори».

Уявіть, що усіх вас запросили зніматися в кіно.

Перша група — французи, які вимовляють українські слова з наголосом на останньому складі.

Друга група — англійці, які вимовляють українські слова, наголошуючи перший склад.

Третя група — поляки, які вимовляють українські слова з наголосом на передостанній склад.

**Слова для гри:** кукурудза, їдальня, малюнок, художниця, кришталь, материк, розумниця, одежина.

Якщо гра «Кіноактори» тобі сподобалася, навчи грати в цю гру своїх рідних — тата, матусю, сестричок і братиків, дідусів і бабусь.

## 6 Прочитай текст.

### Зимова казка

Зимовий ранок сонячний і прозорий. На снігу іскринки переливаються. Дахи на будинках неначе з вати. Із димарів дим іде голубий.

Тарасик і Тетянка дерев'яними лопатками прокидають стежку до хвіртки. Бо за ніч снігу зима намела. Тарасик кидає й кидає, цілу хурделицю зняв за собою. А Тетянка розігнулася, зіперлась на держак. І до Тарасика:

— Ой, поглянь — яблунька зацвіла!

Задивилися удвох на яблуньку. А вона вся в інеї, наче у цвіту.



— А на другій яблуньці он уже і яблука! — каже захоплено Тарасик. І справді — такі червоні, круглобокі. Ну хіба не казка?!

Та це ж снігурі на гілках посідали!

Підійшли ближче, щоб роздивитися. А снігурі — пурх! — і полетіли. Тетянка засмутилася.

А біля хвіртки сніговик стоїть, до Тетянки й Тарасика усміхається. Мабуть, хоче сказати: зимовій казці не кінець. Вона тільки починається.

*Василь Чухліб*

- Чи сподобалося тобі оповідання? Чому воно так називається?
- Що робили на подвір'ї Тарасик і Тетянка?
- Які зимові дива довелося побачити дітям цього ранку? Знайди відповіді в тексті та прочитай.
- Які, на твою думку, почуття викликали у дітей засніжені яблуні, снігурі-яблука на них й усміхнений сніговик?
- А які почуття викликала така зимова казка в тебе? Якщо хочеш, намалюй її.



**7** Прочитай уривок з казки Сашка Дерманського.

### **Красуня**

Сніжинка була дуже гарна, і Соломійка вирішила забрати її додому.

На витягнутій руці, обережно-обережно, щоб не поламати тонесенькі промінчики, дівчинка понесла сніжинку до хати. Сніжинці, мабуть, сподобалося їхати на Соломійчиній рукавичці, тому вона цупко вчепилася за тоненькі вовняні ворсинки, щоб часом не впасти.

— Мамо, мамо, дивися! — з порога загукала Соломійка, закриваючи за собою хатні двері.

— Що там? — вийшла в коридор мама.

— Ось! — Соломійка простягнула руку зі сніжинкою.

— Що, знову намочила рукавиці? — не дуже вдоволено спитала мама. — Ти таки хочеш застудитися, ге?

— Та ні, у мене тут сніжинка, — пояснила Соломійка. — Глянь, яка гарненька.

Мама придивилася на рукавички уважніше.

— Але... тут нічого немає.

Соломійка піднесла рукавичку ближче до очей, але все, що вона побачила, це кілька крапельок на червоних ворсинках.

— Ой! Моя сніжинка! Де вона?! — ледь не плакала дівчинка.

— Мабуть, розтанула, — пояснила мама. — Ти не журися, все одно ось-ось настане весна, блисне сонечко — тоді взагалі весь сніг розтане. Ну, роздягайся і мерщій чай пити. Я печива напекла.

Мама ніжно погладила доньку по волоссю і пішла на кухню.

— Але ж як? Чому? — не могла заспокоїтися Соломійка. — Навіщо все потане? Це ж несправедливість!

— Це — закон природи! — гукнула з кухні мама. — Чай вже на столі!..

- Чи сподобалася тобі казка?
- Хто є головними героями цієї історії?
- Чому дівчинка засмутилася?
- Як ти вважаєш, чи вдалося Соломійці ще раз побачити свою красуню-сніжинку?

Чи можна створити мультфільм, у якому б розповідалася ця історія? Спробуй у групі розподілити текст на кадри, сценки для того, щоб установити послідовність подій.



## Приголосні звуки і букви, що їх позначають. Дзвінкі й глухі приголосні звуки



1 Підготуйся до виразного читання. Прочитай вірш.

### Хитрий зуб

Ой, болить у мене зуб,  
бо не хоче їсти суп.  
А якщо дасте сметани,  
вмить боліти перестане.

*Володимир Ладигець*



1. Знайди в тексті вірша слова, що римуються. Випиши першу пару таких слів. Поряд склади їхні звукові записи. Порівняй звуки. Якими звуками відрізняються ці слова?

Оленка і Петрик показали це так:



зуб



← [з у б]

≠ ≠ = ≠

суп

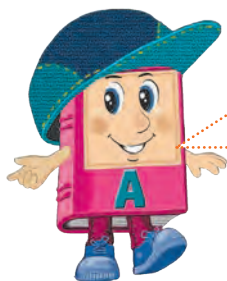


← [с у п]



2. Спробуй «прочитати» запис товаришів. Які запитання ти хочеш поставити дітям щодо умовних позначок?
3. Вимов пошепки слово **зуб** своєму сусідові/своїй сусідці на вухо. Поцікався, що він/вона почув/почула.





Приголосні звуки в українській мові бувають **дзвінкими** й **глухими**. Дзвінкі звуки створюються за участю шуму і голосу. Глухі — тільки за участю шуму. У звуковій схемі дзвінкість приголосних будемо позначати точкою, а глухість — її відсутністю. Наприклад,  $\begin{bmatrix} \text{б} & \text{д} & \text{ж} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \text{п} & \text{т} & \text{ш} \end{bmatrix}$  білка.

**2** Склади звукові записи пар слів. Порівняй звуки у словах кожної пари.

жити — шити

бабка — папка

ґава — кава

сірка — зірка

джин — чин

твір — двір

- Якими звуками відрізняються слова в кожній парі?
- При вимові яких із цих приголосних звуків ти чуєш голос і шум, а при вимові яких — тільки шум?
- Які з них — дзвінкі, а які — глухі?

Дзвінкі

|     |     |      |     |      |     |      |      |       |     |      |   |
|-----|-----|------|-----|------|-----|------|------|-------|-----|------|---|
| [б] | [д] | [д'] | [з] | [з'] | [ж] | [дж] | [дз] | [дз'] | [г] | [г'] | — |
|-----|-----|------|-----|------|-----|------|------|-------|-----|------|---|

Глухі

|     |     |      |     |      |     |     |     |      |     |     |     |
|-----|-----|------|-----|------|-----|-----|-----|------|-----|-----|-----|
| [п] | [т] | [т'] | [с] | [с'] | [ш] | [ч] | [ц] | [ц'] | [х] | [к] | [ф] |
|-----|-----|------|-----|------|-----|-----|-----|------|-----|-----|-----|

Зверни увагу на дзвінкі приголосні, які не мають пари!

Дзвінкі

|     |     |      |     |      |     |     |      |     |
|-----|-----|------|-----|------|-----|-----|------|-----|
| [в] | [л] | [л'] | [р] | [р'] | [м] | [н] | [н'] | [й] |
|-----|-----|------|-----|------|-----|-----|------|-----|

Глухі

|   |   |   |   |   |   |   |   |   |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| — | — | — | — | — | — | — | — | — |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|



### 3 Прочитай текст.

Усім відомі народні думи. Вони були поширені за часів козаччини.

Думи складали й співали народні співці-кобзарі. Це були старі, сліпі козаки, які втратили зір у боях.

Думи виконували під звуки кобзи.



1. Спиши текст.

2. Знайди в першому реченні тексту слова, які містять тільки дзвінки приголосні звуки. Підкресли ці слова. В останньому реченні знайди слова, які починаються глухим приголосним звуком. Підкресли букви, що їх позначають.



3. Разом із сусідом/сусідкою по парті порівняйте результати своїх робіт. Якщо є розбіжності, з'ясуйте чому.

### 4 Прочитай скоромовку. Навчись її промовляти швидко і правильно.

Бабин біб розцвів у дощ —  
Буде бабі біб у борщ.

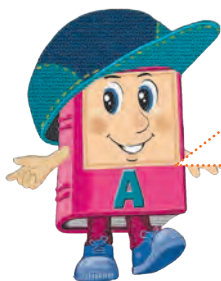
Які звуки вчить вимовляти ця скоромовка? Якими є звуки [б] і [б'] — дзвінками чи глухими? Парними чи непарними за дзвінкістю-глухістю?

### 5 Прочитай слова. Правильно вимовляй виділені звуки.

Ши[б]ка, ду[б]ки, ри[б]ка, ка[з]ка, лебі[д]ка, гру[д]ка, ре[д']ка, дя[д']ко, кни[ж]ка, рого[ж]ка, ді[в]ка, Ку[з']ка.



Сформулюй правила вимови дзвінких приголосних звуків перед глухими. Перевір себе.



В українській мові дзвінкі приголосні звуки, парні за дзвінкістю-глухістю, наприкінці слова і складу вимовляються дзвінко: **скар[б], порі[г], ду[б], ка[з]ка, ді[ж]ка.**

## 6 Прочитай текст.

Щороку 19 грудня в Україні відзначають **День** Святого Миколая. Діти з нетерпінням чекають цього дня. Вони щиро вірять, що **Святий** Миколай обов'язково їм щось подарує.

Дійсно, кожен із вас знаходить вранці під подушкою, у черевичках або чобітках якийсь подаруночок. Але слід пам'ятати, що Святий Миколай приносить дарунки тільки чемним і слухняним **дітям**.



1. Розкажи, який дарунок приніс тобі минулого року Святий Миколай. Чи написав/написала ти йому листа? А чи впевнений /впевнена ти, що заслужив/заслужила такий подарунок? Якщо так, то вранці 19 грудня знайдеш під подушкою все, що забажав/забажала.
2. Знайди в тексті слово, що відповідає схемі: 

|   |   |   |   |   |
|---|---|---|---|---|
| — | — | . | ÷ | . |
|---|---|---|---|---|
3. Випиши з тексту виділені слова. Побудуй звукові схеми і склади звукові записи. Не забувай у схемах позначати дзвінкість і глухість приголосних звуків.



## Тверді й м'які приголосні звуки. Позначаємо м'якість приголосних на письмі



1 Запиши пари слів. Поділи слова на склади за зразком.

Зяблик — замок, люстра — луки, дятли — дата, ряска — рада, Ніна — нива.

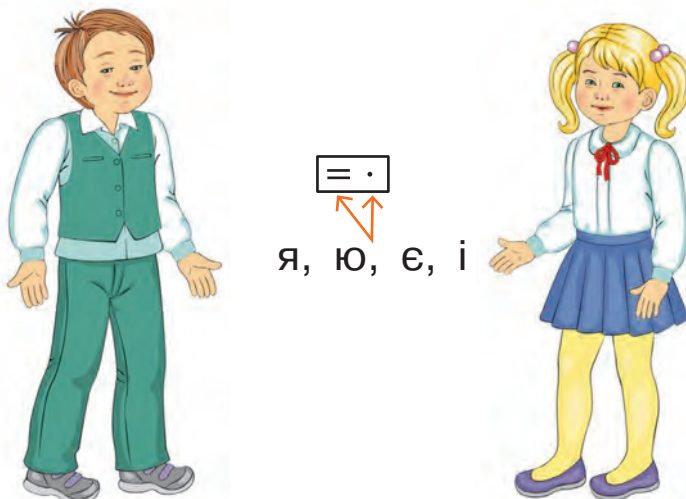
Над першими складами у звукових дужках «запиши» звуки, з яких вони складаються.

[л'у] [лу]

Зразок: люди — луна.

- Якими звуками різняться перші склади? А якими буквами?
- Які букви повідомляють, що попередній приголосний звук — м'який?
- Як це позначити на схемі?

Оленка з Петриком позначили це так:

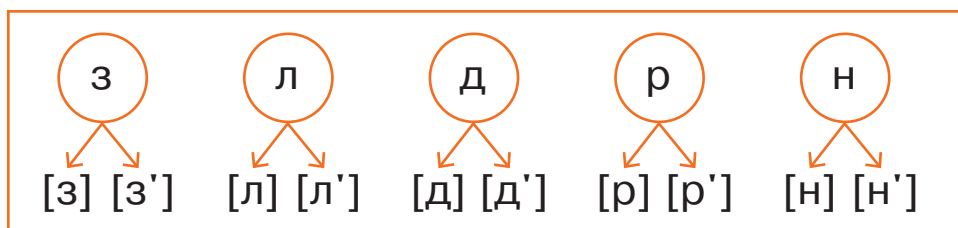


«Прочитай» їхню схему.

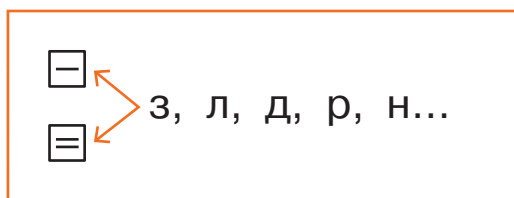
- Чи збігається їхня думка з твоєю? Чи в тебе є свій варіант?
- Які два різні приголосні звуки позначаються тією самою буквою?
- Як показати на схемі роботу букв, що позначають приголосні звуки, парні за твердістю-м'якістю?



Оленка показала це так:



Петрик — так:



«Прочитай» схеми дітей. Поясни, чому хлопчик у своїй схемі поставив три крапки.

## 2 Прочитай загадку й відгадай її.

Лінивому не розгадять ніколи,  
кмітливому на відповідь — хвилина.  
А буде наша загадка така:  
три букви, означають те, що й поле.  
Додай знак м'якшення — і вже тварина  
з родини оленів, струнка й прудка.

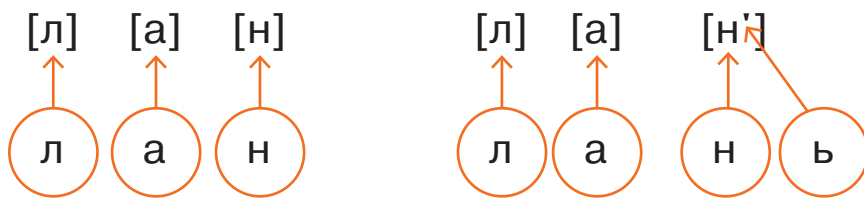
*Дмитро Білоус*



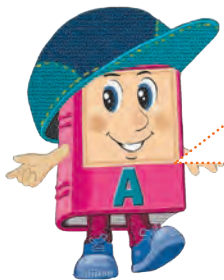
Зроби спочатку звуковий запис відгадки, а потім звуки познач буквами.



В Оленки з Петриком такий запис:



Чи збігається запис дітей з твоїм? Якими звуками відрізняються слова **лан** і **лань**? Якою буквою позначено м'якість звука [н']?



М'якість приголосних звуків на письмі позначається по-різному: або за допомогою букв, що позначають голосні звуки, або за допомогою знака м'якшення.

**3** Зміни слова за зразком.

**Зразок:** пальці — палець.

молодці — ...

олівці — ...

ранці — ...

горобці — ...

стілці — ...

місяці — ...

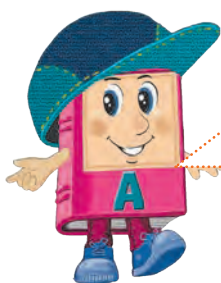


**4** Прочитай. Поміняй речення місцями й запиши розповідь правильно. Пам'ятай про розділові знаки!

За ними ув'язався старий Бровко. День ставав спекотним. Льоня витягнув дірявий черевик. Довго сиділи хлопці. Ось так рибалки! Сонце піднімалося все вище й вище над обрієм. Був теплий літній ранок. А Кузьма — жабу. Хлопчики прийшли на річку рибалити.

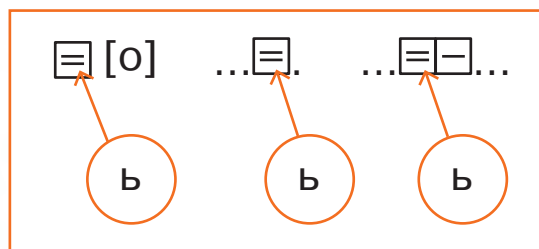


1. Підкресли у своєму записі знак м'якшення. Сформулюй правила позначення м'якості приголосних звуків на письмі за допомогою букви **ь**. Перевір себе.



В українській мові м'якість приголосних звуків перед голосним звуком [o], наприкінці слова і складу, перед твердим приголосним позначається за допомогою знака м'якшення.

Оленка і Петрик сформулювали правила і зафіксували їх у вигляді схем:



- льон
- місяць
- ненька



Чи можна скористатися їхніми схемами?

2. Перемалюй схеми в зошит. Під кожною схемою запиши приклади, скориставшись словами для довідки.

**Слова для довідки:** льотчик, опеньки, сьомий, швець, шпилька, дзьоб, низький, ґедзь, люлька, тьохкати, діяльність, мідь, батько, донька, спільний, міць, молодь, їдальня.

- Яке слово тобі довелося записати одразу в дві групи? Чому?
- У якому слові один приголосний звук позначається трьома буквами? Поясни, чому так буває.





5 Прочитай.

У [за́рост'ах] диких [мал'в] стояла [малén'ка] хатинка. В ній жила [лисі́ц'а]. Звали її [мал'в'і́на]. Вона [л'убі́ла] [шчодн'а́] ходити на гостини...

За Василем Чухлібом



1. Запиши початок казки. Заміни звукові записи буквеними. Звертайся до схем позначення м'якості приголосних звуків на письмі.
2. Перевірте роботи одне одного.
3. Знайди в тексті слова з м'якими приголосними звуками. Поясни, чому їхня м'якість позначена по-різному.

6 Оленка і Петрик писали текст під диктовку вчителя. Прочитай диктант Петрика.

Під лісами ви́гравав на сонці ставок. Біля ставка ростуть гі́ясті верби. Під вербами ри́бальки з вудками сидять.

Коли друзі обмінялися зошитами, щоб перевірити роботи одне одного, Оленка знайшла у Петрика помилку. Знайди її й ти. Про яке правило забув хлопчик? А ти його пам'ятаєш?



## Позначаємо подовжені м'які приголосні звуки на письмі



1 Прочитай вірш.

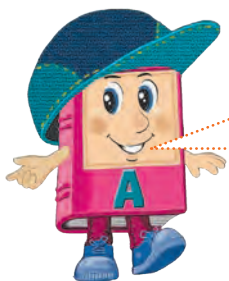
### Є такі чудні слова

Є такі чудні слова:  
звук один, а ніби два.  
В слові звуки ці живуть,  
Їх подовженими звуть.  
Це обличчя і насіння,  
бездоріжжя і каміння.  
Це життя і майбуття,  
Це волосся і взуття.

Алла Свашенко



Знайди у вірші слова з м'якими подовженими приголосними звуками. Випиши ці слова. Зроби висновок, як позначаються такі звуки на письмі.



М'який подовжений приголосний звук на письмі позначається двома буквами, наприклад: [взут':á] — взуття, [обліч':а] — обличчя.

Зверни увагу: подовжений приголосний звук позначається двокрапкою (:).

2 Розглянь малюнки. Зроби три записи слів — назв зображених предметів за зразком.

Зразок:



÷ · = · ÷: ·

[нас'ін':а] насіння.



3 Прочитай звукові записи слів.

[бага́т':а], [г'і́л':а́], [вуг'і́л':а], [з'і́л':а], [нас'і́н':а],  
[слу́хан':а], [жит':а́], [галу́з':а] [стол'і́т':а].

1. Запиши слова буквами.

2. Наведи приклади слів із подовженими приголосними звуками. Запиши їх.

4 Утвори слова з подовженими приголосними звуками за зразком. Пари слів запиши.

читати — читання

шити — ...

знати — ...

уміти — ...

щебетати — ...

малювати — ...

шелестіти — ...

полоскати — ...

5 Перевір себе, чи знаєш ти народні прислів'я. Продовж кожне з них словом з подовженими приголосними звуками. Запиши прислів'я повністю.

1. Маленька праця краща за велике ... . 2. Є терпіння — буде й ... . 3. Наука для людини — як сонце для ... .  
4. Пташка красна своїм пір'ям, а людина — своїм ... .

6 Прочитай текст.

На узліссі ріс розлогий дуб. Під зеленим віттям дуба завжди була тінь. Там відпочивали подорожні. До дуба навідувалися й кабани. Тварини шукали дубове насіння — жолуді.



Випиши з тексту слова з подовженими приголосними звуками, по-різному поділяючи їх для переносу.

## Позначаємо на письмі звук [й]

### 1 Прочитай прислів'я.

1. Вовків боятися — у ліс не ходити. 2. Знає кішка, чиє м'ясо з'їла. 3. Шукай діла, як хліба.

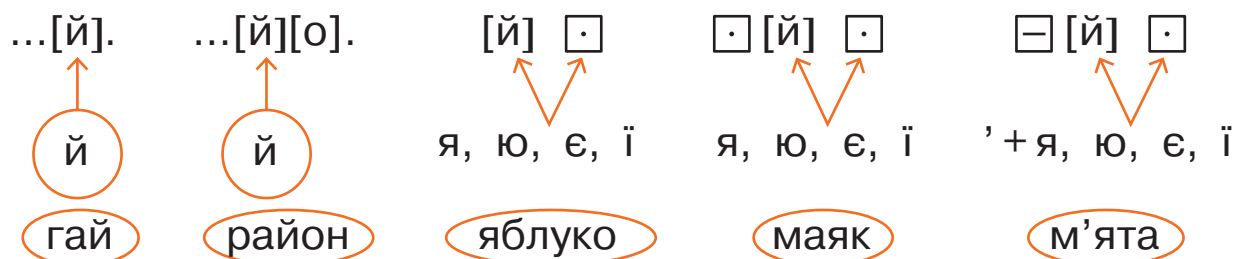
1. Спиши прислів'я. Підкресли слова, що містять звук [й]. Оленка знайшла лише одне таке слово — **шукай**. Але Петрик з нею не погодився. А чи погоджуєшся ти?

2. Доведи, що в тексті є інші слова зі звуком [й]: зроби звуковий запис цих слів.

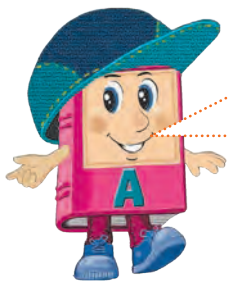
- Як ти вважаєш, чому дівчинка не помітила ці слова?
- У яких буквах «сховався» звук [й]?

3. Покажіть за допомогою схем, що звук [й] на письмі позначається по-різному. Наведіть приклади.

Оленка з Петриком показали це так:



«Прочитайте» схеми Оленки і Петрика. Які схеми ви склали у групі? Чи є розбіжності? З'ясуйте чому.



Звук [й] на письмі позначається по-різному. Це залежить від його позиції в слові. Наприкінці слова і складу, перед звуком [о] звук [й] позначається буквою й. Разом з наступним голосним звуком на початку слова і між голосними — буквами я, ю, є, ї. А після твердого приголосного звука разом з наступним голосним — за допомогою апострофа і букв я, ю, є, ї.



- 2 Прочитай звукові записи слів. Познач звуки буквами, користуючись попередніми схемами.

[згра́йа], [дбайли́вий], [пйа́тий], [йу́шка], [йорж], [бойе́ц'], [крайі́на], [мйа́со], [край], [йі́жа], [райо́н].



- 3 Прочитай слова.

Рейка, слов'яни, яблуко, м'яч, яр, їжак, проїзд, ад'ютант, зграя, бажають, пуп'янок, район, дев'ять.

- Який приголосний звук повторюється в кожному із цих слів?
- Якими буквами він позначений?

Випиши тільки ті слова, у яких звук [й] вимовляється після приголосного звука перед голосним.

- Скільки таких слів виписано у тебе?
- Скільки у сусіда/сусідки по парті? З'ясуйте, хто з вас має рацію.



- 4 Випиши слова зі звуком [й].



Юля, плюс, сарай, ярмарок, об'єкт, пляма, гайка, Єва, дятли, історія, солов'їний, пляж, плющ.

Оленка виписала 6 слів, Петрик — 7 слів. Скільки слів виписано в тебе? Хто з вас має рацію?

- 5 Прочитай. Як ти вважаєш, чи буває так насправді?



[ку́мкайут'].



[пишча́т'].



[дзи́жча́т'].



[кр'а́чут'].



[т'о́хкайут'].



[війу́т'].

Упорядкуй запис. Запиши те, що роблять тварини насправді.





6 Прочитай текст.

Як з'явилася новорічна ялинка?

Легенда

Якось морозного ясного вечора перед Різдвом один відомий німець на ім'я Мартін повертався додому. Дорога проходила через густий ліс. Раптом перед людиною з'явилося чудове видовище: крізь пухнасті гілки однієї з ялин просвічували зірки! Той зимовий пейзаж настільки запам'ятався Мартіну, що він поставив ялинку в себе вдома і прикріпив до неї свічки. Яскраві вогні робили ялинку особливо прекрасною й загадковою і нагадували людині про зірки.



- Звідки був Мартін, який вигадав новорічну ялинку?
- Який пейзаж побачив Мартін у лісі?
- Чим Мартін замінив зірки на своїй ялинці?

7 Прочитай повідомлення учня. Якщо помітиш помилки, виправ їх.

Сніг укритв землю білою ковдрою. Вночі крутила завірюха. Біля підїзду намело великі замети. Нічого їстівного не залишилося для горобйачих зграй. Скуйовджені пташки прилетіли до житла людей. Їхнє цвірінькання чутно всюди.

- Скількох помилок припустився хлопчик?
- Які правила українського письма йому треба нагадати?

Разом із сусідом/сусідкою по парті складіть для учня словниковий диктант, щоб він запам'ятав правила вживання апострофа.





## 8 Послухай текст.

### Як діти раділи, а Ялинка плакала

Наближався Новий рік. Поїхали люди до лісу, зрубали струнку Ялинку. Привезли її у велику світлу кімнату. Поставили посередині, прикрасами та цукерками прибрали. Бігають діти навколо Ялинки, милуються, пісні співають. Радісно дітям. А Ялинці страшно й сумно. Бо немає ні лісу темного, ні зайчика сірого, ні неба синього, ні місяця ясного. Бо в ногах у неї не снігова ковдра, а папірці барвисті всякі.



Заплакала з туги Ялинка, та ніхто й не помітив гіркої сльози, що впала з гілки на підлогу. Одна тільки дівчинка синьоока помітила, зітхнула й тихо прошепотіла: «Ялинка плаче...».

Закінчилося новорічне свято. Поїли діти цукерки, познімали прикраси. А Ялинку викинули на подвір'я... Біля неї стояла синьоока дівчинка.

*Василь Сухомлинський*

- Звідки Ялинку привезли до будинку?
- Чому Ялинці було сумно в кімнаті?
- Хто помітив сльози Ялинки?
- Що сталося з Ялинкою після свята?
- Як ти вважаєш, чи варто було рубати струнку Ялинку, що росла в лісі? Чому?



Чи можна за цим оповіданням зняти мультфільм? Зробіть у групі розкадровку оповідання, щоб встановити послідовність подій.

- 9 Прочитай розповідь Оленки про новорічну ялинку. Перевір, чи все вона написала правильно.

Наша новорічна ялинка струнка і пухнаста. Справжня красуня сяє ліхтариками, яскравими вогнями. Під ялинкою — фігурки казкових героїв. А які іграшки на нашій красуні! Ось два янголи ніби спустилися з неба. Ось скляна японка з віялом. Ось румяне яблуко, смугастий мячик і руденька білочка. Ялинка дарує всій нашій родині чудовий новорічний настрій.



1. Виправ помилки. Яке правило письма треба нагадати дівчинці?
2. Розкажи про свою новорічну ялинку. Якими іграшками ви її зазвичай прикрашаєте? Чи робите якісь іграшки власноруч? Свою розповідь запиши.

- 10 Виразно прочитай уривок з вірша.

### Новий рік

Погас учора день,  
Заплакав рік старенький,  
Сьогодні вже до нас  
Сміється молоденький.  
Старенького нам жаль,  
Та плакати не годиться,  
Бо молоденький рік  
Почне на нас свариться...

Леонід Глібов



Які гостинці ти любиш отримувати на Новий рік? Послухай, що розкажуть про це твої однокласники/однокласниці. Чи однакові у вас уподобання.



## Без сім'ї і свого роду — немає нації, народу

### Вчимося писати слова з апострофом



1 Прочитай. Що розповідає про себе апостроф?

Я такий же, як знак розділовий,  
І відомий шкільній дітворі.  
Та в словах української мови  
Я пишуся не внизу, а вгорі.  
Спробуй лиш написати ім'я —  
Зразу стану потрібним і я.

*Дмитро Білоус*



Що ж розділяє цей «розділовий знак»? Поясни.

2 Запиши прислів'я. Познач виділені звуки буквами. Поясни свій вибір.

1. Ранні пташки росу п[йу]ть, а пізні — слізки [л':у]ть.  
2. Здоров[йа] — у[с'о]му голова. 3. Хто добро зробив,  
того довіку пам[йа]тай. 4. Книга подібна воді — дорогу  
проб[йє] у[с'у]ди.

Розкажи, як ти розумієш кожне прислів'я.



3 Продовж речення за зразком. Запиши. Поясни вживання апострофа.



у — гороб'ята.



у — ... .



у — ... .



у — ... .





### Тарасові солов'ї

Зійди у травні на Тарасову гору. І тебе зачарують співом солов'ї. Бо солов'ї тут особливі.

Це, кажуть, єдине місце в Україні, де живе дванадцять видів солов'їв.

Солов'ї сюди ніби злетілися в гості до Тараса Шевченка. Наспівувати йому, звеселяти його. Як тільки спаде надвечір'я, солов'ї тут змагаються своїм хистом. І кожен соловей витинає свої неповторні колінця, виводить чарівні співанки. З кожного гаю лине своя полум'яна пісня.

І над Тарасовою горою звучить багатоголосий солов'їний хор.

І слухає цю солов'їну хвалу Кобзареві Дніпро, що в'ється в підгір'ї.

Слухає українське широке поле і вся Україна.

Зійди у травні на Тарасову гору. І тебе зачарують співом солов'ї.

*Дмитро Чередниченко*



- Який настрій викликала в тебе ця розповідь?
- Чи все тобі в ній зрозуміло?
- Що тобі відомо про Тараса Григоровича Шевченка? А про Тарасову гору?
- Чому вона так називається?
- Де розташована Тарасова гора?

Випиши з тексту слова, у яких звук [й] займає позицію після твердого приголосного звука перед голосним.

Тарасова гора в Каневі вважається однією зі святинь українського народу: тут похований поет і художник Тарас Шевченко. Вона ще називається Чернечою або Монастирською на честь заснованого тут в 11 столітті печерного монастиря.

Тарас Григорович Шевченко дуже любив ці місця і бажав, щоб його поховали десь поблизу. Як і було сказано в заповіті, Тараса Григоровича поховали на Дніпрових кручах.



5 Прочитай вірш Тараса Шевченка.

Садок вишневий коло хати,  
Хрущі над вишнями гудуть.  
Плугатарі з плугами йдуть,  
Співають, ідучи, дівчата,  
А матері вечерять ждуть.

Сім'я вечерея коло хати,  
Вечірня зіронька встає.  
Дочка вечерять подає,  
А мати хоче научати,  
Так соловейко не дає.

Поклала мати коло хати  
Маленьких діточок своїх,  
Сама заснула коло їх.  
Затихло все, тільки дівчата  
Та соловейко не затих.



- Коли відбуваються описані події?
- Який настрій передано у вірші?
- Як автор описує родину?
- Чому саме «мати хоче научати» дочку?



**6** Прочитай, як Петрик розповів про свою сім'ю.

Моя сім'я мешкає в Україні, у місті Харкові. Нас у родині п'ятеро. Це мама, тато, я і сестри-близнючки Даринка і Марійка. Усі ми Мар'яненки. Тата звуть Ілля Іванович. Він програміст. Маму звуть Лариса Петрівна. Вона працює викладачем у музичній школі. Я учень другого класу. Моє ім'я — Петрик. Сестри ходять у дитячий садок. Наша сім'я — дружна.



1. Поясни написання слів з великої букви.
2. Випиши з розповіді хлопчика слова, що містять звук [й]. Чи однаково його позначено на письмі? Від чого це залежить? Доведи за допомогою схем, що різне позначення звуку [й] залежить від його позиції у слові.

**7** Розкажи про свою родину. Де ти живеш? Зі скількох осіб складається ваша сім'я? Чи є в тебе брати і сестри? Як їх звуть? Як звуть твоїх батьків?

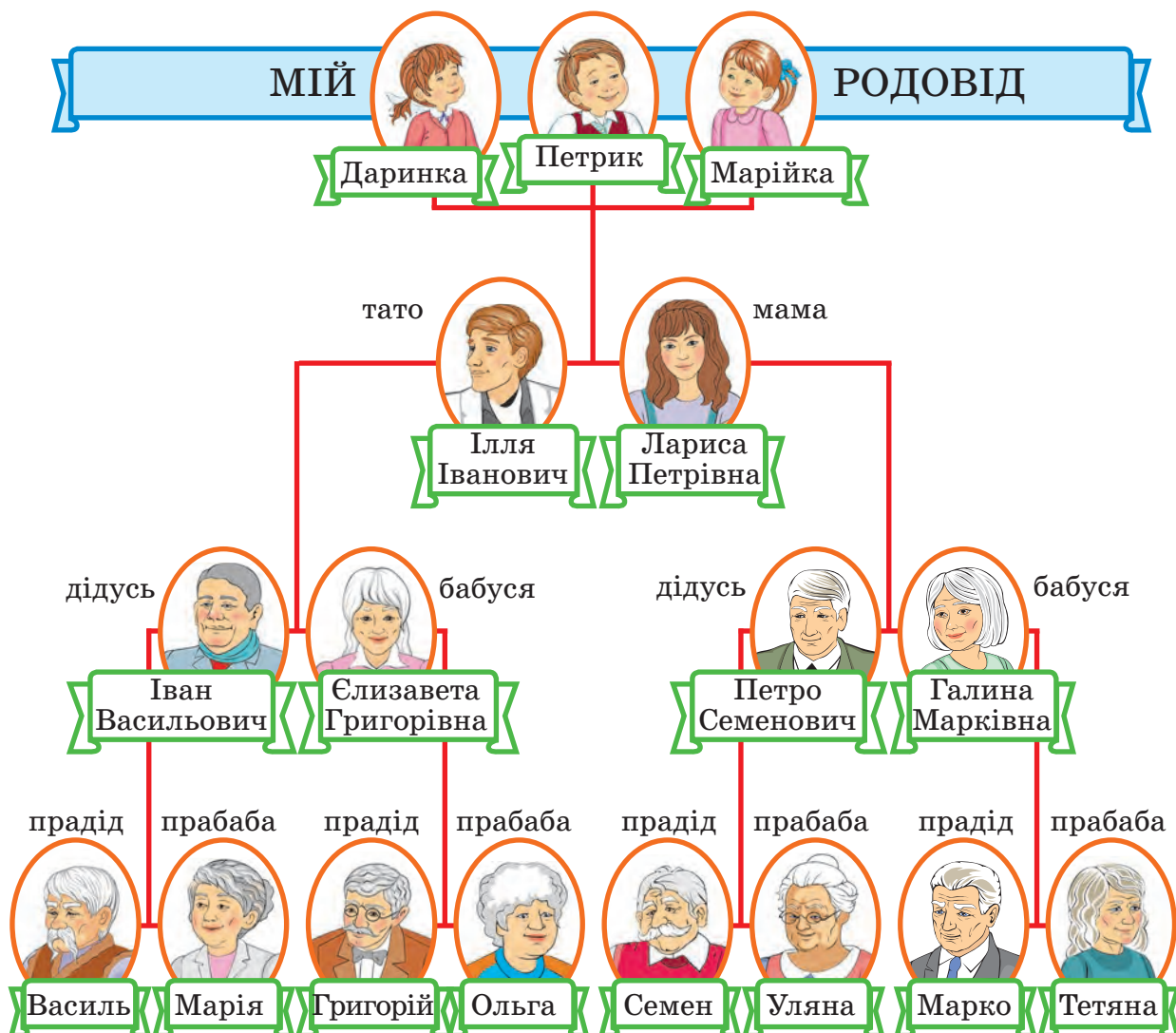


Запиши свою розповідь.

Сьогодні в кожного українця є своє ім'я, прізвище і по батькові. Але так було не завжди. В давні часи у людей були тільки імена і вуличні прізвиська, які давали за ремеслом — **Коваль, Мельник, Тесля**; за професією батька — **Ковалів, Тесленко**; за національністю — **Татарин, Бойко**; місцем народження — **Сумський, Полтавець** тощо.

Українським козакам на Січі давали кумедні прізвиська: **Кабанець, Корж, Горб, Шмат, Шкода, Нетудихата** тощо. Згодом прізвиська ставали прізвищами.

- 8 Розглянь родовід, який склав Петрик. Склади власний родовід за зразком.



- 9 Прочитай текст.

Новий рік — веселе і дивовижне свято, що відзначається у всьому світі. Дітлахи з нетерпінням чекають на Святого Миколая. Їздить він на конях або ходить пішки з мішком подарунків.

Добрий старець приходить, щоб привітати всіх з Новим роком, що настає, і Різдвом Христовим. Але звуть новорічного старця по-різному.



На своїй батьківщині, у Фінляндії, він більше відомий як Йоулупуккі. У нього біла борода та вуса, одягнений він у червону шубу, підперезану шкіряним поясом. На голові у Йоулупуккі червона шапка.

У США, Канаді, Великій Британії і деяких інших країнах його звать Санта-Клаус.

У Франції два новорічних старці. Одного звать Пер-Ноель. Він добрий і приносить дітям у кошику подарунки. Іншого звати Пер-Фуетар. Цей бородатий старий носить хутряну шапку і теплий дорожній плащ. У його кошику заховані різки для неслухняних і ледачих дітей.

В Італії до дітей приходить старенька Бефана. У новорічну ніч вона прилітає в будинок через димохід і приносить хорошим дітям подарунки, а неслухняним дістається тільки попіл.

У Монголії дідусь схожий на пастуха. Він одягнений у волохату шубу і велику лисячу шапку. На боці в нього табакерка, креміль і кресало, а в руках — довгий батіг.

В Узбекистані новорічного старця звать Кербобо. Він одягнений у смугастий халат і червону тюбетейку. Кербобо їздить на віслию, нав'юченому мішками з новорічними подарунками.



- Хто приносить подарунки дітям на Новий рік у Фінляндії?
- Як звать новорічного старця в США та Канаді?
- У якій країні одразу два новорічних старці?
- Що приносить італійська фея Бефана неслухняним дітям?
- Як звати новорічного старця в Узбекистані?

## Відомості про користування підручником

| №<br>з/п | Прізвище та ім'я<br>учня/учениці | Навчаль-<br>ний рік | Стан підручника    |                 |
|----------|----------------------------------|---------------------|--------------------|-----------------|
|          |                                  |                     | на початку<br>року | у кінці<br>року |
| 1        |                                  |                     |                    |                 |
| 2        |                                  |                     |                    |                 |
| 3        |                                  |                     |                    |                 |
| 4        |                                  |                     |                    |                 |
| 5        |                                  |                     |                    |                 |

Навчальне видання

*ТИМЧЕНКО Лариса Іванівна*  
*ЦЕПОВА Ірина Вікторівна*

**«УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ»**  
**підручник для 2 класу закладів загальної середньої освіти**  
**(у 2-х частинах)**  
**(Частина 1)**

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України**

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор *І. В. Єфімова*. Помічник редактора *Ю. В. Завгородня*. Технічний редактор *А. В. Плisko*.  
Художнє оформлення *В. І. Труфена, О. Л. Квітки*. Коректор *Н. В. Красна*.

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника  
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання

Підписано до друку 20.05.2019. Формат 84×108/16. Папір офсетний.  
Гарнітура Прагматика. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10,08. Обл.-вид. арк. 10,0.  
Наклад 13940. Зам. № 3406

Підручник надруковано на папері українського виробництва

ТОВ Видавництво «Ранок»,  
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5215 від 22.09.2016.  
Адреса редакції: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.  
E-mail: office@ranok.com.ua. Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Надруковано у друкарні ТОВ «Фактор-Друк»,  
вул. Саратовська, 51, Харків, 61030.  
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи  
ДК № 5496 от 23.08.2017.  
Тел. +38 (057) 717-51-85. E-mail: office@druk.factor.ua



## Народні символи України



Сільська ластівка



Мальви



Польовий жайворонок



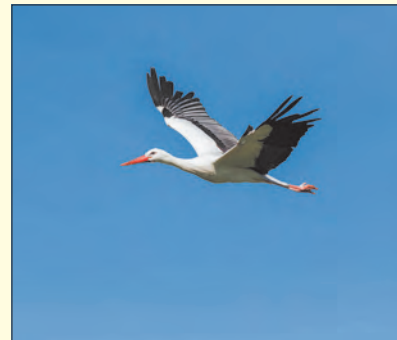
Калина



Бджоли у вулику



Верба



Лелека



Барвінок



Дуб



Соняшники



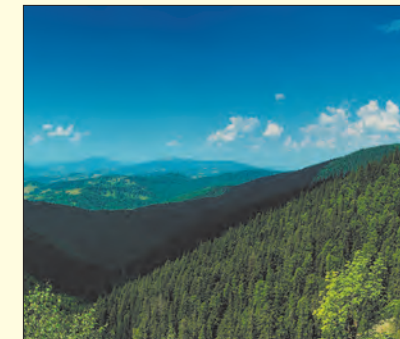
Робоча мураха



Дніпрові кручі



Волошки в житі



Карпатські гори



Соловейко



# УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

## 2 КЛАС. ЧАСТИНА 1

### Особливості підручника:

- сучасний дизайн і доступний стиль викладу навчального матеріалу
- інтеграція навчальних предметів «Українська мова» та «Читання»
- формування ключових та предметних компетентностей
- наповнення інформацією українознавчого характеру
- оптимальна система тренувальних, творчих, пізнавальних та дослідницьких завдань

### Інтернет-підтримка підручника містить:

- навчальні презентації
- додатковий матеріал до уроків

ВИДАВНИЦТВО  
**РАНОК**

